

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Бранко Павићевић

ЊЕГОШ И ЈАКОВ НИКОЛАЈЕВИЧ ОЗЕРЕЦКОВСКИ

— ПРОМЈЕНА РУСКЕ ПОЛИТИКЕ
ПРЕМА ЦРНОЈ ГОРИ 1837 —

Година 1837. представља прекретницу у развоју руско-црногорских односа и веза. Тада је дошло до отвореног ангажовања Русије у пословима Црне Горе и од тада ова земља, без обзира на њену економску и просторну ограниченост, постаје важна тачка ослонаца руске политике на Балкану, а материјално и политичко ангажовање Русије прворазредан чинилац за даљи развој црногорске државе. У овој расправи биће ријечи о дјелатности Јакова Николајевича Озерецковског, царског изасланика у Црној Гори 1837. године, који је својим заузимањем код руских владајућих кругова знатно допринио да дође до промјене руске политике.

*

Кад је 1837. године Петру II Петровићу Његошу пошло за руком да у разговорима са руским државницима у Петрограду оповргне оптужбе неких политичких противника, руска царска влада је, цијенећи значај Црне Горе за даље јачање утицаја на овом дијелу Балкана, предузела кораке у пружању јаче подршке Владици у његовим настојањима на учвршћивању државног поретка у Црној Гори. Једно од најзначајнијих рјешења која је Његош успио тада да постигне у разговорима са руским званичним личностима била је ван сумње одлука царске владе о годишњој субвенцији Црној Гори у износу од 80.000 рубаља у асигнацијама за трајање од десет година. Доносећи такву одлуку, царска влада је сматрала да је неопходно да у Црну Гору упути и специјалног изасланика — да испита прилике¹ и установи на чему су се темељиле оптужбе Владичиних противника. Пошто је и о томе благовремено обавијештен, Његош је имао мало разлога да сумња у то да ће руски делегат одобрити све његове планове на даљем

¹ Б. Павићевић, *Његошева мисија у Русији 1837. године*, Прилози за књижевност, историју и фолклор, св. 1—2, Београд 1960, 68. — У наведеној расправи истакнуто је да боравак Јакова Николајевича Озерецковског у Црној Гори 1837. године „представља неумњиво најзначајнију руску мисију“ код Црногораца у првој половини XIX вијека (68).

уређењу Црне Горе. Владика је чак имао основа да чврсто вјерује да ће званични руски представник разбити извјесну резервисаност неких царских државника која се залажала и послје окончања разговора у Петрограду.

Пошто је успјешно завршио разговоре у руској пријестоници, Његош је крајем јуна 1837. године почео да се спрема за повратак у домовину. По царској наредби, за покриће трошкова око његовог повратка одређена је сума од 600 червоњаца — из фонда за курирске послове министарства иностраних послова. Кад је непосредно затим петроградски војни губернатор одредио службеног пратиоца и екипаж од седам коња за Његоша и његову пратњу до руске границе, министарство иностраних послова издало је Владици и његовим сапутницима пасоше, те су они крајем јуна отпутовали за Варшаву.² По доласку у стару пољску пријестоницу, Његош је упутио једно писмо у домовину, тражећи да се изврше припреме за дочек једног „стидног“ човјека.³ Тај „стидни“ гост био је специјални царев изасланик — Јаков Николајевић Озерецковски, жандармеријски потпуковник, који се тада налазио на службовању у руском посланству у Бечу.⁴ Случај је хтио да избор Озерецковског за званичног изасланика буде најсрећнија комбинација и за Црну Гору и за њеног младог владара.

*

Јаков Николајевић Озерецковски рођен је 1801. године у Петрограду. Његов отац, Николај Озерецковски, академик из доба Катарине II, био је познат у Русији због своје научне и културне дјелатности.

Озерецковски је имао срећу да добије релативно богато образовање у дому свог оца. По навршеном пунољетству, Јаков Николајевић је ступио у лајб-гвардију московског пука у Петрограду. Захваљујући снази духа, образовања и надарености за краснорјечивост, он је убрзо постао цијењена личност и љубимац петроградских интелектуалних кругова двадесетих и тридесетих година XIX вијека; Јаков Николајевић је исто тако постао запажен и у пријестоничком литерарном животу, интензив-

² Архив Министарства иностраних дел СССР, Архив внешней политики России (АВПР), Полит. оддел (ПО) — 1836, д. 1,110. Б. Павићевић, *Његошева мисија*, 69. — По обавјештењима „Петроградских Вједомости“, Његош је отпутовао из Петрограда 12/24. VI (69).

³ Петар II Петровић Његош, Писма I, Београд 1951, 378—388. — У наведеном писму, Владика је захтијевао да Радован Мрчарица у договору са Тодором Мушкићем и Вожовићем и Видом Бошковићем изабере десетак младих, лијепо „одјевених“ и „оружаних“ Црногораца да буду спремни за долазак у Котор чим им се јави. Исто тако, Његош је тражио да се на путу од Његуша до Цетиња „обијеле куће“, како би све изгледало „лијепо и чисто“.

⁴ АВПР, ГА 695, 1837, 29; И. Шмаков, *Јаков Николајевић Озерецковски. Материали за биографију*, Одеске Вједомости, 10/22. XII 1864. (подлистак).

но сарађујући у књижевним часописима. Плијенили су пажњу петроградске читалачке публике његови кратки и духовити огледи, штампани у пријестоничким листовима и књижевним гласилима, на теме са мотивима из разних крајева Русије — од Соловецког манастира до персијске пранице, гдје је као официр учествовао у војним походима и операцијама. Таленат за лаке и оштроумне огледе и цртице, прожете смислом за хумор, оригиналан и дубок, сачувао је Јаков Николајевич и у старости.⁵

Борвак и службовање у Петрограду представљају само једну етапу у животу овог даровитог човјека. Да је остао стално у пријестоници, можда би његов животни пут био другачији и Јаков Николајевич вјероватно не би никад дошао у непосредни додир с Његошем.

Док је још био ађутант код грофа Бенкендорфа, Озерецковски је показивао смисао за дипломатску службу. Због тога га је царска влада и одредила на рад при руском посланству у Бечу, гдје је те особине још више могао да развије, заступајући дипломатске и политичке интересе своје велике отаџбине.⁶

За вријеме Његошевог боравка у Бечу, године 1836. и 1837, Јаков Николајевич се први пут сусрео са црногорским владарем.⁷ Тај сусрет је Његошу донио велике користи. Боравећи у пријестоници Монархије, притиснут тешким мислима за судбину своје земље, обузет гњевом због неблапонаклоног држања неких руских дипломата, Његош је имао срећу да наиђе на разумијевање код Јакова Николајевича Озерецковског, који је тада у разговорима са црногорским владарем⁸ изградио увјерење да руска влада мора предузети озбиљне кораке да сачува свој утицај у Црној Гори. Средином фебруара 1837. Јаков Николајевич је упутио специјалан реферат грофу Бенкендорфу, у жељи да га подробно обавијести о разлозима који су принудили црногорског владара да крене на пут за Петроград и да касније, због неразумијевања које су показали руски службени кругови, затражи од француског посланика при бечком двору визу за Париз. Завршавајући свој реферат, Озерецковски је, са својственом му политичком видовитошћу, директно поставио питање: да ли царска влада смеје бити равнодушна према настојањима Владичиним да

⁵ И. Шмаков, *Јаков Николајевич Озерецковски*.

⁶ Љ.

⁷ Ј. Миловић, *Његошев боравак у Бечу 1836. и 1837. и његов покушај да пође у Париз*, Историјски записи, 1, Цетиње 1954, 77.

⁸ Владичино пријатељство и његови „интимни разговори“ са Јаковом Николајевичем Озерецковским у Бечу 1836. и 1837. нијесу могли да остану незапажени окретном аустријском жбиру-капетану Фридриху Орешковићу, који је тада такође боравио у пријестоници Монархије (А. Гавриловић, *Владика Раде, његова поезија и путовања тридесетих година*, Годишњица XXXIII, Београд 1914, 288).

у Црној Гори изгради и учврсти државни поредак уз апсолутни ослонац на Русију.⁹

Искусство Јакова Николајевича стечено у Бечу и смисао за дипломатску дјелатност били су основни разлози којим се руска влада руководила кад му је средином 1837. повјерила задатак да отпутује у Црну Гору, да испита стање у њој и предложи царском кабинету мјере које је ваљало предузети у политици према тој земљи.¹⁰ Одређујући га за званичног изасланика, царска влада је вјероватно имала у виду и чињеницу да је он у Бечу већ био задобио Владичине симпатије.¹¹

Послије успјешно обављене мисије, Озерецковски се вратио у Петроград да царској влади поднесе извјештај о свом боравку у Црној Гори. Том приликом император Николај I унаприједио га је у чин пуковника.¹² Послије обављених службених разговора у пријестоници, Јаков Николајевич се почетком маја 1838. поново вратио у Беч, очекујући да ће у аустријским бањама наћи лијека за своје нарушено здравље.¹³

Док је 1838. и 1839. боравио у Аустрији, изгледало је да ће Јаков Николајевич остварити велику каријеру у царској хијерархији.¹⁴ Срећа му, међутим, у том погледу није била наклоњена. Године 1842. изгубио је повјерење царских владајућих крутова и у звању државног савјетника постављен је за управника солана у Перекопу на Криму. Одлазак из једне од пријестоница свијета у усамљени градић на Криму био је судбоносан за даљи интелектуални развој овог надареног човјека, без обзира на то што се он заиста трудио да премјештај у Перекоп не схвати као прогонство. Он је нашао духовне снаге да и у том малом и доста „глувом” градићу настави напоре за интелектуални и просветитељски рад. Благодарећи његовом заузимању, убрзо су у Перекопу почеле да се шире књиге и часописи, основано је позориште, организоване су књижевне вечери и балови, почели да се руше стари обичаји и навике. Из својих личних средстава Озерецковски је подигао зграду за позориште, салу за градске скупштине, отворио библиотеку, организовао веће литерарне скупове и концерте. У доба кримског рата Јаков Николајевич је отворио врата свога дома рањеницима, трудећи се да и на тај начин помогне отаџбини у рату против удружених сила Европе.¹⁵

⁹ АВПР, ПО — 1836, 1, 60. Озерецковски — Бенкендорфу 3/15. II 1837. Копија овог писма налази се и у преписима Павла Поповића у Архиви Његошевог музеја на Цетињу (Поповићеви писми из Петрограда).

¹⁰ И. Шмаков, н. д.

¹¹ АВПР, ПО — 1836, 1, пројекат депеше Неселродеа — Татишчеву, 9/21. VI 1837.

¹² И. Шмаков, н. д.; Д. Вуксан, *Писма Озерецковскога, Ковалевскога и Чевкина Владици Раду*, Споменик СКА LXXXI, Београд 1935.

¹³ Д. Вуксан, *Писма*, 11—15.

¹⁴ Пб, 9—11.

¹⁵ И. Шмаков, н. д.

Крај свога живота Озерецковски је провео у Одеси, гдје је умро 14/26. октобра 1864, у 63. години живота.¹⁶

Долазак Јакова Николајевича у Црну Гору. Његошове државне реформе. Извјештај Јакова Николајевича Татишчеву

На путу из Петрограда, почетком јула, Његош је пристио у аустријску пријестоницу. У Бечу се задржао свега неколико дана, па је 6/18. VII отпутовао за Трст, гдје је требало да сачека изасланика царске владе да заједно путују до Црне Горе.¹⁷

Јаков Николајевич је још раније добио цареву наредбу о одласку на Цетиње. Инструкција за његов рад у Црној Гори била је у ствари упућена још 11/23. VI (под бр. 1558) на адресу руског посланика Татишчева. Како се Татишчев тада налазио у Карлсбаду, споменути инструкцију саопштио је Озерецковском књаз Александар Михаилович Горчаков, који је тада замјењивао одсутног посланика.¹⁸

Телеграмском инструкцијом царске владе биле су строго означене дужности Јакова Николајевича. Прије свега, у инструкцији је била јасно истакнута мисао да руска влада, због развоја прилика у Црној Гори, мора јаче да се ангажује у политици према тој земљи, са којом су његоване традиционалне везе, али које нијесу излазиле из оквира строго моралне подршке народу Црне Горе; материјална помоћ, коју је био установио још цар Петар I, а цар Павле I повећао на 1.000 златних рубаља, и савјети да се живи у миру са сусједима били су мање-више једини видови дјелатности царске дипломатије кад је била у питању Црна Гора, сем, разумије се, у случајевима ратова Русије против Османске империје. Послије Његошове посјете Петрограду 1837, царска влада је дошла до увјерења да мора измијенити своју традиционалну политику према Црној Гори. Јаков Николајевич је требало да испита услове од којих је зависио степен ангажовања руске политике. Он је морао да за вријеме свог боравка у Црној Гори прикупи што више података о тој земљи, о друштвеном и економском животу у њој, о политичким, војничким и национално-политичким могућностима њеним, о културним приликама код Црногораца, и да строго води „надзор над радом Владике”. Пошто је царска влада озбиљно схватала Његошове планове на учвршћењу државног поретка, Јакову Николајевичу је строго наређено да својим „савјетима” помогне Владици на „унутрашњем уређењу” Црне Горе. У том смислу, Озерецковски је морао да обрати посебну пажњу на то да се додијељена средства најдјелотворније употребљавају. Сматрајући да рад на унутрашњем уре-

¹⁶ „Одескије Ведомости“, 5/17. XII 1864, № 245 (некролог).

¹⁷ АВПР, ГА — 695, Горчаков — Департаману, 6/18. VII 1837.

¹⁸ Ib, 23, Горчаков — Неселродеу, 26. VII/9. VIII 1837, 258.

ђењу Црне Горе добрим дијелом зависи од мира на њеним границама, царска влада је ставила у дужност Озерецковском да настоји како би Владика успоставио добросусједске односе са Турском.¹⁹

По одлуци царске владе, требало је да Јаков Николајевић однесе 26.666 рубаља и 66 копејки (тј. прву трећину годишње субвенције) „црногорском народу”. Кад је примио новац и пошто је добио 200 рубаља на име покрића путних трошкова од Беча до Цетиња и назад, Озерецковски је 26. VII/6.VIII отпутовао из Беча за Трст, гдје га је очекивао црногорски владика.²⁰

Одмах по доласку у Трст, Јаков Николајевић је наставио пут са Његошем за Котор. Путовање од Беча до Котора трајало је 17 дана — због задржавања у Задру. Стигавши у сједиште далматинског намјесника, Његош и Озерецковски су учинили званичну посјету барону Лилијенбергу. Приликом тог сусрета, Лилијенберг је искористио прилику да насамо поразговара са руским изаслаником и да му изрече најласкавије мишљење о владару Црне Горе, називајући га својим „добрим пријатељем”.²¹ Озерецковски је тада такође сазнао да је аустријска влада, ослањајући се на договор Његошев с Метернихом,²² почела да предузима кораке на утврђивању граничне линије са Црном Гором и да су у ту сврху већ били упућени аустријски инжењери у Котор. Лилијенберг је очекивао да ће Црногорци прихватити такву иницијативу, а Владика употријебити свој ауторитет да се то дјело успешно оконча.²³

По доласку у Котор, 11/23. VIII, руски изасланик се упознао са аустријским званичним личностима: командантом града, командантом тврђаве и другим. На његово пријатно изненађење, од свих је чуо изразе пуног поштовања према Владици као човеку и државнику.²⁴ Озерецковски тада није могао претпоставити да аустријски чиновници то чине из дипломатских разлога. Требало је да прође извјесно вријеме па да се увјери да те ријечи нијесу биле у складу са политиком приписка коју је бечка влада спроводила према Црној Гори и Његошу.

Аустријске власти у Далмацији су претпостављале да долазак руског изасланика у Црну Гору може да доведе до јачег ангажовања Русије у пословима ове земље, до стабилизације поретка и учвршћења власти код Црногораца, па су, у жељи да се потпуније обавијесте о будућој дјелатности Јакова Николајевића, которском окружном поглавару Габријелу Ивачићу ставиле

¹⁹ Ib, пројекат депеше Неселродеа — Татишчеву, 9/21. VI 1837, 1558.

²⁰ Ib, Горчаков — Неселродеу, 26. VII/9. VIII 1837.

²¹ Ib, Озерецковски Татишчеву, 11/23. VII 1837.

²² О Његошевом разговору са Метернихом видјети Ј. Миловић, *Извјештај Фридриха Орешковића о Црној Гори од 10. јула 1840. Јохану Аугусту фон Турском и разни документи који се односе на тај извјештај*, Споменик САН, CIV, Београд 1956, 2.

²³ АВПР, ГА — 695, 29 об, Озерецковски — Татишчеву, 1/13. IX 1837, 67.

²⁴ Ib, 30.

у дужност да пошаље све податке о „личности која се налази у Владичиној пратњи”.²⁵

Пошто су у Црну Гору благовремено стигла обавјештења о Владичином повратку, водеће старјешине и народ су са нестрпљењем очекивали владара,²⁶ са пуно наде у резултате његових разговора у руској пријестоници.²⁷ Изгледа да је Владика из Беча послао једну поруку, која је изазвала задовољство код његових „присталица” и разбила сумње које су потицале због његовог дугог „хутања” («per suo lungo silenzio».)²⁸

Чим се сазнало за Владичин долазак у Котор, допутовала је група Црногораца да дочека владара и да му изрази дубоку преданост. Ова група изабраних и раскошно одјевених перјаника пратила је Владика и његовог сапутника на путу од Котора до Цетиња, изражавајући им по црногорском обичају своје поштовање пушчаним плотунима. Са таквом свечаном пратњом, Владика и Озерецковски стигли су на Цетиње 15/27. VIII.²⁹

Одмах по доласку на Цетиње, Озерецковски је предао Владици прву трећину једногодишње субвенције.³⁰ Пошто му је издао уредну признаницу на примљени новац (тј. на 11.631 фиорин и 2 крајцера), умањен за 58 фиорина и 9 крајцера, на име Владичиних путних трошкова од Беча до Котора,³¹ Владика је искористио могућност да руској влади и лично императору Николају I изрази захвалност на показаној бризи и разумијевању за Црну Гору. Његош је том приликом истовремено изразио и спремност да додијељена материјална средства употријеби искључиво за општенародно добро.³²

Јаков Николајевић је био одушевљен Црном Гором и Црногорцима. Њему је нарочито импонувао млади црногорски владар, његов начин мишљења, изванредна снага духа и посебно његова непоколебљива одлучност да своју земљу изведе на пут цивилизованог живота. Озерецковски је био дубоко увјерен да је у личности Његошевој Црна Гора добила владара чије су духовне особине и државнички смисао на висини историјских околно-

²⁵ Задарски државни архив (ЗДА), 206/6. VIII а ц—X 1837/1244—глп

²⁶ Гв. 290/6, XII с. Central Acten 1837/118 ср., Ф. Накић — Губеријалном предсједништву, 24 VI 1837.

²⁷ Гв. 210/6, XII с. Central Acten 1837/31/п. Г. Мелићи — Губеријалном предсједништву, 16. VI 1837. — Још у мјесецу априлу (17/29) Владика је добио писмо од архимандрита Јосифа Павићевића у којему је јављано да народ Црне Горе са нестрпљењем очекује јаче ангажовање руске владе у пословима Црне Горе (Његошев музеј, Архивско одјељење, Исписи Павла Лоповића из руских архива, 69).

²⁸ ЗДА, 19 (6. Unica Geheime Acten) 1837. 84—гр. Изачић — Губеријалном предсједништву, 27. VII 1837.

²⁹ АВПР, ГА — 695, 30.

³⁰ Гв, 30 об.

³¹ П. Петровић Његош, *Писма I 1830—1837*, Београд 1951 (у ред. М. Кићовића), 389—390.

³² АВПР, ГА — 695, 30 об.

сти, у којима се тридесетих година XIX вијека налазила ова мала словенска земља на Балкану.

Јакову Николајевичу није требало много времена да процијени положај Црне Горе и друштвено-политичке прилике у њој. Он се брзо увјерио да не само Владика већ и личности око њега сватају озбиљност времена и сложеност историјских задатака који су им наметали обавезу да убрзају процес учвршћења државног поретка и рушења патријархалних институција. Стога су сва настојања Озерецковског, од дана кад је добио прве непосредне утиске о Црној Гори и Црногорцима, била подређена жељи да помогне ту сложену историјску дужност Владичину и старјешинског слоја на који се он наслањао.

Његош је по свој прилици још на путу из Петрограда имао јасно разрађен план о томе шта треба предузети у Црној Гори за вријеме боравка руског изасланика. Из неких извора аустријског поријекла дало би се закључити да је он одраније намјеравао да изврши државне реформе у земљи. О томе је вјероватно разговарао још раније са неким својим блиским сарадницима, јер су они још у јуну истицали да ће по његовом повратку из Петрограда доћи до знатнијих промјена у земљи, од којих је природно било очекивати знатно побољшање општег положаја Црне Горе.³³ Присуство руског изасланика требало је да послужи Владици за то да пројектоване реформе добију државно-правни легитимитет, тј. да добију санкцију званичног представника велике „покровитељице“.

Убрзо по доласку на Цетиње, Владика је сазвао земаљски сабор. Сабор је одржан на Цетињу 23. VIII/3. IX. На њему су узели учешћа представници свих црногорских нахија.³⁴ У аустријским изворима дају се различити подаци о броју учесника септембарског сабора на Цетињу; по једнима укупан број учесника није превазилазио хиљаду личности,³⁵ док се у другом истиче цифра од три хиљаде.³⁶ Јаков Николајевич о томе није дао никакве податке.

Владика је придавао велики значај овом скупу, па је преузео мјере да се за учеснике обезбиједи довољна количина хране и вина.³⁷

³³ ЗДА, 206 (б. VIII ц. X 1837) 896-п, Ивачић — Губернијалном предсједништву, 16. VI 1837. — Стање у Црној Гори много је забрињавало руског консула у Дубровнику Јеремију Гагића. Он је једном приликом, како изгледа, саопштио аустријском окружном потлавару у Дубровнику да у Црној Гори влада неред и збрка у управи („... Che nel Montenegro tutto e disordine e confusione nell amministrazione...“, ЗДА, 210 (б. XII Central Acten 1837), 130-сп.)

³⁴ АВПР, ГА — 695, 39. об.

³⁵ ЗДА, 210 (б. XII Central Acten 1837) 167-сп.

³⁶ Ј. Миловић, *Погибија и освета кнеза Андрије Калуђеровића (по историјској грађи из Државног архива у Задру)*, Историјски записи: V, Цетиње 1950, 174.

³⁷ ЗДА, 210, (в. XII Central Acten 1837) 167-сп.

На окупљеном сабору, Владика је објавио да има намјеру да образује „правитељство” и да је чврсто ријешен да прекрати у земљи све међусобне „распре” и раздоре и да уништи релативну самосталност локалних заједница. Држећи се инструкција добијених у Петрограду, Владика је указао на потребу успостављања мира на црногорско-турској граници. Он није пропустио прилику да истакне, са својственом му енергичношћу, да ће сваки становник Црне Горе бити строго кажњен уколико не буде поштовао одлуке и рјешења донесена на сабору. На завршетку свога говора, Владика је објавио да ће Црногорци моћи и надаље да уживају материјалну и политичку подршку Русије ако буду поштовали одлуке сабора и придржавали се упутстава која новоизабрани органи власти буду доносили.³⁸

Пратећи рад сабора и дјелатност Владичину, Јаков Николајевич је стекао увјерење да су црногорски представници били спремни да безусловно извршавају сваку Његошеву наредбу и упутство.³⁹ Он је запазио чињеницу да је свака Владичина ријеч, изречена на сабору, чинила снажан утисак на учеснике. Његош је заиста био „правитељ” који је ослушкивао глас народа и пратио његово расположење, али је више волио да народ слуша његова упутства и препоруке. У основним питањима унутрашње политике и односа са сусједима Владика није трпио никакву опозицију. Органи које је на сабору намјеравао да изабере требало је да служе као апарат за извршавање његових концепција о уређењу Црне Горе и за спровођење у живот његових захтјева о национално-политичком програму црногорске државе.

На сабору на Цетињу изабран је нови сенат од 12 сенатора.⁴⁰ За предсједника сената изабран је Владичин брат Перо Томов Петровић.⁴¹ У сенат су изабрани: Ђорђија Петровић, вице-президент сената, Стеван Перков Вукотић, сердар Филип Бурашковић, сердар Мило Мартиновић, сердар Андрија Перовић, сердар Марко Пламенац, Рамо Михаилов Бошковић, Тодор Мушкин Божовић, поп Вукале Гађ, Мићо Перов Вукмановић, Божо Ђекић Морачанин, војвода Чокета Ускоковић и сердар Спахо Дрекаловић. Нешто касније сенаторима је одређена четворомјесечна плата у износу од 66 фиорина и 40 крајцера, док је вице-президент примао 166 фиорина и 40 крајцера.⁴²

³⁸ АВЦР, ГА — 695, 40.

³⁹ *Ib.*, 40. об.

⁴⁰ *Ib.*, 36. — Саопштавајући податак о броју сенатора изабраних на септембарском сабору на Цетињу, Јаков Николајевич није рачунао президента и вице-президента сената. Према томе, укупан број сенатора износио је 14. У списку сенатора састављеном по Његошвом наређењу 1838. за грофа Карачаја такође нема имена президента Правитељствујућег сената црногорског и брдокот (*Магазин србско-далматински*, Беч 1860, 130, 135).

⁴¹ Д. Вуксан, *Финансије владике Рада (1838—1841)*, Записи X, Цетиње 1932, 90.

⁴² *Магазин србско-далматински*, Беч 1860, 130, 135.

У списку сенатора изабраних на септембарском сабору на Цетињу налазе се личности којих није било међу сенаторима изабраним 1831. године, кад је Иван Ивановић Вукотић, као „емисар” руског цара, дошао у Црну Гору да помогне Црногорцима у организовању државног поретка.⁴³ Образујући нови сенат, Његош је очевидно желио да својим противницима стави до знања да новоизабрани орган централне власти неће функционисати као онај на чијем је челу био Иван Вукотић. Требало је, а то је Владици потпуно пошло за руком, сузбити код Црногораца мисао да се образовање централне државне институције везује за име његовог љутог противника.

Једна од најутицајнијих личности у новоизабраном сенату био је, без сумње, истакнути катунски првак Стеван Перков Вукотић, који је за вријеме формирања Вукотићевог сената обављао дужност команданта гвардије.⁴⁴ Утицај овог човјека растао је из дана у дан и може се слободно рећи да је ријеч чевског сенатора, изузимајући Пера Томова, била најважнија међу Владичиним сарадницима. Јаков Николајевич је сматрао да Перо Томов и Стеван Перков Вукотић представљају два стуба Владичине политике. И један и други имали су велики утицај у народу. Тај углед, како истиче Јаков Николајевич, темељио се, осим осталог, на великој бризи коју су ова два истакнута првака показивали према становништву Црне Горе у тешким тренуцима који су у овој земљи наступали доста често. Тако је за вријеме Владичиног одсуства 1836. године становништво неких црногорских племена, чија је љетина била потпуно пропала од суше, морало да се обрати за помоћ Перу Томову ради спасавања од гладне смрти. У жељи да помогне својим сународницима, Владичин брат је, у недостатку новца, упутио у Котор своје скупоцјено оружје и заложиио га код которских трговаца за суму од 3.500 фиорина, од које је набавио 700 стари жита да га раздијели изгладњелом народу.⁴⁵

Заједно с реорганизовањем сената извршена је и реорганизација гвардије и перјаника. Кад је 1831. године Његош са Иваном Ивановићем Вукотићем изабрао ове прве црногорске регуларне одредбе, број перјаника био је знатно

⁴³ Као што је познато, у Правитељствујушчи сенат црногорски и брдски 1831. било је изабрано 16 сенатора (П. Петровић Његош, *Писма* I, 89). Њихова имена налазимо споменута у једном извјештају которског окружног поглавара Мартелинија из 1832 (ЗДА, 140 (6 XI ц XI 1832) — 516-п, Мартелини — Губеријалном предсједништву, 20. V 1832). Од старих сенатора у нови сенат остали су: Спахо Дрекаловић, Чокета Ускоковић, Марко Пламенац и Филип Бурашковић. Остало су ове биле нове личности. О сенату из 1831. видјети чланак Ј. Миловића, *Црногорски правитељствујушчи сенат и гвардија из 1831. године* (Историјски записи XXI, Титоград 1964, 758 — 761).

⁴⁴ АВПР, ГА — 695, 42 об ЗДА, 140 (6 XI ц XI 1832), 516/п, Мартелини—губеријалном предсједништву, 20. V 1832.

⁴⁵ ОВПР, ГА — 696, 42 об 43.

мањи.⁴⁶ Спроводећи цјелокупну реформу државног апарата 1837, Његош није могао дозволити да ове значајне органе не ојача и да у њих не изабере претежно људе који су били слободни од утицаја опозиције. Стога је Владика изабрао 30 перјаника⁴⁷ и именовао Николу Калуђеровића за перјаничког капетана.⁴⁸ Сваки перјаник је добио четворомјесечну плату у износу од 26 фиорина и 40 крајцера, а капетан 46 фиорина и 40 крајцера.⁴⁹ Његош је истовремено издао наредбу перјаничком капетану да раздијели свим перјаницима капе истог типа, „као знак којим ће (се) они од свије осталијех чиновника разликовати”.⁵⁰

На сабору је такође донесена одлука да се знатно повећа и број чланова гвардије, па је из разних нахија изабрано близу 400 припадника ове оружане формације. Чланови гвардије могли су да живе код својих кућа, али су били обавезни да на позив својих старјешина интервенишу у свим случајевима нарушавања реда, да рјешавају мање судске спорове и да обезбјеђују државну границу.⁵¹ Бирајући чланове гвардије по нахијама, Његош је истовремено именовао капетане гвардије. Катунска нахија је имала 112 чланова гвардије са капетанима Лазом Пророковићем, Андријом Јовановим Пејовићем и Рамом Лазаревим Пешићем, ријечка 55 чланова гвардије са капетанима Грујицом Лопичићем и војводом Грујицом Деряглавом, црмничка 53 чланова гвардије са капетанима попом Стефаном Ђоновићем и Савом Јоковим, љешанска нахија 17 чланова гвардије са капетаном Симоном Васиљевим, Бјелопавлићи 55 чланова гвардије са капетанима попом Јованом Кнежевићем, попом Ђоком Бошковићем и попом Бајом Павићевићем, Пипери 26 чланова гвардије са капетанима Илијом Пилетићем и Радованом Пулевићем, Доња и Горња Морача 17 чланова гвардије са капетаном Андријом Драговићем, Ровца 8 чланова гвардије са капетаном Коћом и Кучи 45 чланова гвардије са три капетана — „Ђуром, Џуцом и Вукићем”. Чланови гвардије добијали су четворомјесечну плату у износу од 10, а њихови капетани од 20 фиорина.⁵²

По значају рјешења и одлука, септембарски сабор на Цетињу спада у ред наважнијих догађаја Његошеве владавине. Он представља једну од прекретница у државно-правном развоју Црне Горе. Послије овог сабора црногорска држава је имала релативно јак механизам власти, којим је могла да гуши покушаје

⁴⁶ По аустријским изворима, било је изабрано свега осам перјаника (ЗДА, 140 (в. XI с. XI 1832) р. 16-р, Мартелини—Губернијалном предсједништву, 20. V 1832).

⁴⁷ АВПР, ГА — 695, 36.

⁴⁸ П. Петровић Његош, *Писма I*, 400.

⁴⁹ *Магазин србско-далматински*, Беч 1860, 135—137.

⁵⁰ П. Петровић Његош, *Писма I*, 400.

⁵¹ АВПР, ГА — 695, 36.

⁵² *Магазин србско-далматински*, Беч 1860, 135—137.

подстакнуте побудама ремећења поретка у земљи и слабења јединства Црне Горе. Од тада ће Правитељствујушчи сенат црногорски и брдски ове више да добија атрибуте које централни орган власти у држави мора да има, преносећи постепено, иако веома опрезно, дио својих надлежности на локалне органе власти. Од Његошевих реформи 1837. у Црној Гори је било више реда него што се то у историјској литератури истиче. Сам Његош је то најбоље изразио у једном писму Јеремији Гагићу у новембру 1837, наглашавајући да „народ повинује се својој власти охотно”, док „сенат и гвардија занимају се усрдно народним пословима”.⁵³ Слично мишљење о реду и поретку у Црној Гори последице 1837. и о ауторитету и снази Владичине власти изнио је и капетан Фридрих Орешковић, за кога се не би могло рећи да је лоше познавао прилике у овој земљи.⁵⁴ Овакво мишљење потврдио је својим извјештајем из августа 1841. руски изасланик у комисији за црногорско-аустријско разграничење Александар Владимирович Чевкин, истакавши да се „Владичина влада скоро потпуно учврстила захваљујући мудрим и енергичним мјерама”.⁵⁵ Ако је четрдесетих година и долазило до извјесних опасних политичких криза на неким подручјима Црне Горе, то је по правилу био резултат дјелатности спољних непријатеља земље.

У свом извјештају Татишчеву и, касније, у меморандуму руској влади, Озерецковски је изразио мишљење да Његошева политика и подршка коју њој пружају водеће црногорске старјешине гарантују Црној Гори сигурност у погледу учвршћења државне власти и појачавају вјеру у остваривање њених национално политичких захтјева, док руској влади, с друге стране, дају боље изгледе за јачање утицаја на овом дијелу Балкана, Јаков Николајевич, ипак, није могао пропустити да каже коју ријеч и о опозицији која се супротстављала Његошу. Од свих Владичиних противника, он је споменуо само Ђорђију Петровића, руског поручника у оставци, новоизабраног вицепрезидента Правитељствујушчег сената, познатог руском министарству иностраних послова још одраније због свог незадовољства према Владици. Јаков Николајевич је сматрао да би за Црну Гору и њен даљи напредак било веома корисно кад би се овај амбициозни човјек уклонио из земље.⁵⁶

Ако бисмо се ослањали на изворе аустријског поријекла, могао би се стећи утисак да је Његош последице спровођења државних реформи наишао на скоро организоване облике опозиције. У документима Задарског државног архива има података о томе да је чак и на самом септембарском сабору дошло до извјесног отпора Владичиној политици. Случај кнеза Андрије Калуђеровића,

⁵³ П. Петровић Његош, *Писма I*, 414.

⁵⁴ Ј. Миловић, *Погибија и освета кнеза Андрије Калуђеровића*,

⁵⁵ АВПР, ГА—У—А—2—1841, д. 322, Чевкин—Струвеу, 2/14. VIII 1841.

⁵⁶ АВПР, ГА—695, 20, Озерецковски—Бенкендорфу, 24. 11/8. III 1838, 13.

онако како је представљен у аустријским изворима, даје могућност за претпоставке овакве врсте.⁵⁷ Јаков Николајевич, који је био присутан сабору за све вријеме његовог трајања, није нашао за потребно да спомене Његошев конфликт са Калуђеровићем, па нам то даје основа за претпоставку да је ту била више у питању увријеђена сујета једног охолог патријархалног првака, него његова спремност да се бори против Владике и његове политике. Уосталом, егземпларна казна над Калуђеровићем изведена је без по муке, а браственичке прзавице, настале послје тога, такође су биле природне за услове кад новоизабрани органи власти тек почињу да развијају своју пуну дјелатност. Према томе, вођа опозиције према Његошу, опозиције која ће се постепено заиста конституисати у политичку струју, додуше са доста нејасним претензијама, био је — Ђорђија Петровић.⁵⁸ Незадовољни вицепрезидент црногорског сената био је ипак свјестан да је „тешко” сјести на „црногорски престо за живота Владичина”,⁵⁹ па његово „неодлучно” опозиционарско расположење⁶⁰ није ни могло добити карактер превратничких политичких концепција, онако како је то био случај двије деценије касније, кад је дошло до његовог сукоба са књазом Данилом и његовом политиком.

Пошто је извршио државне реформе, Владика је сматрао да ће повећана материјална помоћ Русије бити најдјелотворније употребљена ако се њоме буду покрили трошкови и задовољиле потребе реформираних органа власти. Његош је очекивао да ће га царски изасланик у томе подржати. Јаков Николајевич је брзо схватио ту Владичину жељу и без много двоумљења сагласио се са њом. Да би задовољио захтјеве које му је налагала инструкција царске владе, Јаков Николајевич је одмах савјетовао Владици да организује државне финансије и изабере државног благајника који би се старао о рационалној употреби општенародног новца.⁶¹ Његош није имао разлога да не прихвати такву сугестију, па је за државног „казначеја” именован свог секретара Димитрија Милаковића. Убрзо затим, Владика је израдио правила у којима су била истакнута начела пословања државног „казначеја”.⁶²

Личност Његошевог „казначеја” била је добро позната руској дипломатији. Још за вријеме његовог боравка у Петрограду, царска влада га је наградила Орденом светог Владислава IV

⁵⁷ Ј. Миловић, *Погибија и освета кнеза Андрије Калуђеровића*, 168—170.

⁵⁸ АВПР, ГА — 695, 20, Т. Никчевић, *Политичке струје у Црној Гори у процесу стварања државе у XIX вијеку (отпор стварању државе)*, Цетиње 1958, 153, 160.

⁵⁹ Д. Вуксан, *Владика Раде и Ђорђија*, Записи XVIII, Цетиње 1937, 335—336.

⁶⁰ Т. Никчевић, *Политичке струје у Црној Гори*, 153—160.

⁶¹ АВПР, ГА — 695, 32.

⁶² П. Петровић Његош, *Писма I*, 390, 391—393.

степенa, за његову велику оданост Русији,⁶² па је Озерецковски оцијенио његов избор као гаранцију да ће се средства руске субвенције трошити у најдјелотворније сврхе. Милаковић је иначе био задовојен мржњом према Аустрији и њеној политици, а његова схватања о аустријско-црногорским односима и црногорско-аустријском разграничењу изазвала су срдбу аустријских власти у Приморју.⁶⁴ Гроф Карачај га је сматрао за „изузетно бистрог“, али „душевно ангажованог“ за обнову словенске државе на Балкану и повезаног и са „француском пропагандом“, што је његову дјелатност у Црној Гори чинило веома опасном по интересе Монархије.⁶⁵

Пошто је по инструкцији царске владе морао да строго води рачуна о сваком Владичином значајнијем потезу, Озерецковски је поводом Владичиног предлога о распореду средстава субвенције предложио: 1. да је неопходно да се остане при одлуци о десетогодишњој субвенцији Црној Гори, јер је, по његовом нахођењу, толики рок био стварно неопходан за постизање оних циљева које су црногорски владар и његови сарадници нужно морали да остваре, и 2. да додијелена средства („скоро сва сума“) треба да буду употребљена за организовање јаког „правитељства“, јер је само оно могло да обезбиједи чврст поредак у земљи и могућност да се реорганизовани апарат власти касније издржава од средстава из домаћих извора.⁶⁶

Оцјењујући Владичине напоре на учвршћењу државне власти, Озерецковски је у свом извјештају Татишчеву указао на чињеницу да је стриц Његошев, владика Петар I Петровић-Његош, ударио основе за увођење државног поретка у Црној Гори, да је саставио законе („написао неколико закона“) и изабрао људе који су „управљали народом“, али да је у недостатку материјалних средстава и притиснут опасношћу од честих ратовања с Турцима оставио за собом само „благородну мисао“ и извјесну државну традицију, или — како то Јаков Николајевич сликовито каже — „сјенку правитељства“. Озерецковски није схватао да је процес стварања државног поретка код Црногораца, због изузетно сложених историјских околности и специфичних социјалних и економских прилика, морао да траје релативно дуго; он је тај

⁶² АВПР, ГА — II, 1836, д. 17, 5 — 14; ГА — 695, 33; Г. Николаевић, *Милаковића кавалџера Димитрија живото и дѣла*, Магазин србско-далматински, Беч 1860, 17.

⁶⁴ Ј. Миловић, *О боравку Јакова Озерецковског*, 131.

⁶⁵ Österreichisches Staatsarchiv, Haus Hof und Staatsarchiv Wien (HHStAW), Staatskanzlei, Montenegro, K—2, 57—60. — Овај докуменат је објавио Ј. Миловић у *Аналима Историјског института ЈАЗУ у Дубровнику* (Zabilješke grofa Theodora Karacsaya von Walje-Szaka o Petru II Petroviću Njegošu i Crnoj Gori u g. 1837. i 1838, Anali Historijskog instituta JAZU, Dubrovnik 1957—1959, 175—177).

⁶⁶ АВПР, ГА — 695, 33 об.

компликован и противурјечан историјски процес везивао искључиво за дјелатност црногорских владика, за њихове државничке напоре и потезе, па је стога резултате које је у том погледу постигао владика Петар I и назвао „сјенком правитељства”. Озерецковски има право да организацију власти Петра I назове „сјенком правитељства” само када њен степен принуде у рушењу патријархалних институција и обичаја упоређује са оном којом је располагао Његош, нарочито последице реформи 1837. Ипак, наставља даље Јаков Николајевич, оно што је учинио митрополит Петар I омогућило је Његошу да 1830, кад је дошао на чело Црне Горе, настави упртом стазом свог великог претходника (тј. да „обнавља план свог стрица”), настојећи да учврсти институције централне власти и идеју о „неопходности закона и правитељства”. Такве напоре, по мишљењу Јакова Николајевича, руски царски кабинет требало је по, сваку цијену да подржи, јер је, у противном, Црна Гора могла да постане „лозорницом ужаса” и „више него икад немирним сусједом Турске”.⁶⁷ Озерецковски је увјеравао свој кабинет да Владичина политика и подршка коју тој политици дају црногорски водећи старјешине улива гаранتيју да ће се из основа промијенити ред ствари у Црној Гори и да ће ова земља постати фактор на који руска влада мора да рачуна у својој тежњи за учвршћивањем утицаја на Балкану.

Пошто је царској влади предложио да се сагласи са Његошевом намјером да сва средства субвенције троши на подмирење потреба „правитељства”, Озерецковски је сматрао корисним да у свом првом извјештају укаже на општи економски положај Црне Горе, истичући при томе значај робног промета са Приморјем и са турским градовима. Анализирајући економски положај Владичине државе, Јаков Николајевич је истакао категоричну мисао да нова власт, образована на септембарском сабору, мора енергичним мјерама завести редован порез. Он је увиђао колико је то тешко остварити у земљи чије је становништво навикло да се стално жали на сиромаштво, кад год је од њега тражен и један талијер за порез, али које је могло вазда да нађе и на десетине талијера када је требало набавити оружје и муницију.⁶⁸

Убрзо последице септембарског сабора Његош је донио одлуку о подјели становништва на пореске класе. Прва пореска класа била је дужна да даје годишње три фиорина пореза, дру-

⁶⁷ *Ib*, 34 об.

⁶⁸ *Ib*, 37 об.

га два, а трећа један фиорин.⁶⁹ Године 1837. цјелокупни порез износио је 14.000 фиорина.⁷⁰

Озерецковски је размишљао о свему што је могло да помогне учвршћењу црногорске државе и њеном угледу у иностранству. Он је стога сматрао да треба уложити напоре да Цетиње, као пријестоница Црне Горе добије љепши изглед. Као прво, чинило му се да би требало предузети мјере да се подигну одговарајуће зграде за Владичину и сенатску резиденцију и зграда за цетињску школу. Он није могао да се помири са чињеницом да се централне државне институције и даље налазе у Цетињском манастиру. Јер просторије тог манастира, без обзира на неке адаптације које је Његош извршио, биле су сувише мале да би задовољиле захтјеве и рјешења донесена на септембарском сабору.⁷¹

Владика је такође осјећао јаку потребу за подизањем насеља на Цетињу. Тада се око манастира налазило свега 5—6 камених кућа, које су послје 1830. били подигли трговци. Сугестија Јакова Николајевича само су појачале код Његоша ријешеност да мисао о изградњи одговарајућих зграда на Цетињу оствари до краја. По његовој заповијести, 1837. отпочело је подизање неколико зграда у Цетињском пољу, и то на земљишту манастирском. У ове зграде требало је да се смјесте сенатори.⁷²

Пошто је сматрао да 1837. рад сената треба претпоставити сваком другом послу, Владика је донио одлуку да Цетињска школа, обустави наставу, како би се у њене просторије привремено смјестили сенатори, рачунајући да ће сљедеће године школа поново отпочети нормалну наставу.⁷³ Владика је у то са сигурношћу вјеровао, јер је, подстакнут сугестијама и препорукама Јакова Николајевича, већ био донио одлуку да подигне „Билјарду” зграду која је требала да задовољи потребе и државне управе и школе и која је касније представљала урбанистички

⁶⁹ Д. Вуксан, *Финансије владике Рада*, 91. — Крајем септембра сљедеће године Његош је издао „Објављеније народу црногорском и брдском” којим је такође поновио тражију одлуку о завођењу три пореска разреда (Ј. Миловић, *Његошев боравак у Бечу 1836 и 1837*, 89—90).

⁷⁰ Д. Вуксан, *Финансије владике Рада*, 91. — По Милаковићевим саопштењима у књизи о данку за 1838—1841. годишњи порез у Црној Гори послје 1837. износио је 12.000 талијера (91). У статистичком прегледу објављеном у *Магазину србско-далматинском* наводи се пак да је порез за 1839. износио 14.227 фиорина (135—137).

Са повећавањем потреба државне управе у Његошевој Црној Гори расла је и неуравнотеженост државног буџета. Тако су рецимо за 1842. годину расходи износили скоро 20.000 фиорина више од прихода (расходи 88.000 фиорина, а приходи 68.500). Те су године готово половину прихода државне касе представљале оне ставке од пореза и дације на трговину (АВПР, Славјанскијстол, 1936, Гагић—Медему, 9/21. XI 1842, прилог уз извјештај Медема—Неселпродеу, 24. XI/6. XII 1842).

⁷¹ АВПР, ГА — 695, 38, Озерецковски—Татишчеву, 1/13. IX 1837, 67.

⁷² *Ib*, 38 об.

⁷³ *Ib*, 39.

зачетак цетињског града.⁷⁴ По аустријским изворима, за овај подухват дао је не само иницијативу већ и израдио и неку врсту скице сам Јаков Николајевич.⁷⁵ Врло је вјероватно да је то тачно. По својој архитектонској концепцији, „Биљарда” је заиста представљала прави дворач једног владара, који је био више кнез него владика. Многи Његошеви гости и угледни путници који су тридесетих и четрдесетих година боравили на Цетињу били су задивљени једноставним али елегантно уређеним просторијама „Биљарде”.⁷⁶

Веома су занимљива размишљања Јакова Николајевича о међународном положају Црне Горе. Њега су у том погледу нарочито интересовали њени односи са Турском. Знајући да од њиховог развоја добрим дијелом зависи даља судбина Црне Горе, он је, ослањајући се на препоруке своје владе, утицао на Владикау те је овај непосредно по одржаном сабору на Цетињу упутио писмо скадарском мутесарифу и извијестио га о свом повратку из Петрограда и о чврстој жељи за успостављањем односа доброг сусједства. Његош је у овом писму Осман-паши указивао на чињеницу да је приликом проласка кроз аустријску пријестоницу имао сусрет са турским амбасадором Ферик-пашом и да је у разговору са њим покренуо питање успостављања мира на црногорско-турској граници. Ферик-паша је тада обећао црногорском владару да ће писати султану Махмуту о потреби успостављања трајних добросусједских односа са Црном Гором.⁷⁷

Кад је на дужност скадарског мутесарифа дошао Хасан-паша, настављени су преговори око успостављања мира, али су они убрзо прекинути — добрим дијелом због дјелатности подгоричког забита спахије Лекића.⁷⁸

Владика је такође предузео кораке да херцеговачког везира приволи на споразумно рјешавање граничних несугласица. Стога је и њему упутио писмо са препорукама сличним онима које су упућене и Осман-паши.⁷⁹

У односима Црне Горе и Турске била је изграђена једна крвава пракса која је ријетко када дозвољавала да дођу до изра-

⁷⁴ Ђ О Владичиној „Биљарди“ доста је писано. Постоје чак противурјечни подаци о подлици њеног настанка и разлозима којима се Владика руководио подижући своју и сенатску резиденцију. Видјети исцрпну библиографију о томе у веома запаженом чланку Риста Драгићевића *Његошева „Биљарда“*, *Историјски записи I*, Цетиње 1948, 113—138). Подаци о „Биљарди“ још су више употпуњени занимљивим чланком Ј. Миловића (*Његошева „Биљарда“*, *Историјски записи VII*, Цетиње 1951, 1—15).

⁷⁵ Ј. Миловић, *Његошева „Биљарда“*, 1. — У једном писму Ј. Галићу из јануара 1838. Његош истиче да је „Биљарду“ „... уједно са гл. потполковником нашао за неопходно нужно постројити“ (*Писма II*, 10).

⁷⁶ Р. Драгићевић, *Петар II Петровић Његош*, предговор уз „Горски вијенац“, Титоград 1964, 15—16.

⁷⁷ П. Петровић Његош, *Писма I*, 393—394

⁷⁸ Д. Вуксан, *Владика Раде и скадарски везири*, *Записи XVI*, Цетиње 1936, 69. Видјети и *Писма I*, 399—400.

⁷⁹ АВПР, ГА — 695, 40 об.

жаја мирољубива настојања једне или друге стране. Стога су покушаји Владичини, предузимани по сугестијама руских службених кругова, унапријед били осуђени на неуспјех; њих су сваког тренутка могли да побркају становници Црне Горе или Турске, привикли да оружјем рјешавају сваки или готово сваки спор који би искрсао.⁸⁰

Сукоби око политичког статуса Грахова најбоље су карактерисали суштину црногорско-турских односа. Извјештавајући о томе руског посланика у Бечу, Јаков Николајевич је истицао да су Црногорци сматрали Грахово за саставни дио Црне Горе, без обзира на то што су Граховљани изражавали спремност да Турцима плаћају порез у износу од по 2 сребрна фиорина и што су Турци, последије битке од 16. августа 1836. године, захлијевали да се данак повећа. Јаков Николајевич је сматрао да због Грахова лако може доћи до нових крвопролића на црногорско-турској граници.⁸¹

У октобру 1837. Јаков Николајевич је позвао на Цетиње старјешине Грахова. Истичући значај чињенице што су заједно са Црногорцима војевали против Француза, Озерецковски им је предложио да „стресу турски јарам”.⁸²

Подржан од стране руског изасланика, Његош се у зиму 1837. спремао да учини званичну посјету Грахову, истичући да је у оцјени међународно-правног статуса овог подручја најосновнији елемент добровољно изражена воља Граховљана да живе у саставу Црне Горе.⁸³ Уосталом, Јаков Николајевич је истог овог мјесеца саопштио граховоцима представницима да ће сједињени са Црном Гором Граховљани „као и сви Црногорци уживати руску заштиту”.⁸⁴

Његошева политика према Грахову задавала је много брине аустријским властима. Оне су упорно настојале да Грахово не припадне Црној Гори, јер је по њиховом мишљењу то могло да знатно поремети трговачки промет од Никшића и Херцеговине са Рисном и Херцег-Новим. Црногорско Грахово, по резонувању аустријских власти, свело би турску трговину са Приморјем на најмању мјеру, а транзит Никшић — Рисан окренуло другим правцем. Поред тога, Грахово је имало и војно-стратешки значај. У извјештају својој влади гроф Теодор Карачај истицао је да онај ко држи Грахово има у ствари у својим рукама „кључ” који му лако отвара врата за најважнија подручја Херцеговине. Због тога су аустријске власти предузимале дипломатске и политичке

⁸⁰ Ib, 40 об, 41.

⁸¹ Ib, 41 об.

⁸² Ј. Миловић, *Мемоари капетана Фридриха Орешковића из 1838. год, Цетиње 1949, 30.*

⁸³ HHStAW, Staatskanzlei, Montenegro K-2, f. 57—60 (Anali Historijskog instituta JAZU, Dubrovnik 1957—1959, 176).

⁸⁴ Ј. Миловић, *Мемоари капетана Фридриха Орешковића, 30.*

мјере како би се на самом почетку осујетиле територијалне претензије Црне Горе.⁸⁵

Размишљајући о томе како да се регулишу црногорско-турски односи, Јаков Николајевич се старао да изнађе предлог чијим би се остварењем бар привремено ти односи довели у ред. Пошто је испитао све услове од којих су ти односи зависили, предложио је царској влади, као једино рјешење за сређивање прилика на овом немирном подручју турске границе, да се изврши званично утврђивање границе међу Црном Гором и Турском.⁸⁶ Предлог Јакова Николајевича је за отоманску владу тада био неприхватљив и због тога петроградски кабинет, ма колико цијенио његову оправданост, није ни предузимао никакве практичне кораке у Цариграду.

Рађ Јакова Николајевича није остао незапажен турским властима у Скадру и Мостару. По једној традицији, сваки долазак руских изасланика у Црну Гору изазивао је узнемиреност духова на турској територији дуж црногорске границе, па је тако било и овога пута. Готово би се могло рећи да се турско становништво дуж црногорске границе налазило у стању ратне приправности за све вријеме боравка Јакова Николајевича у Црној Гори. Није било дана ни ноћи а да се није чула пушчана паљба на граници, чиме је турско становништво изражавало готовост да одбије сваки евентуални напад. То је, као и увијек, било праћено различитим објашњењима о наводним ратним плановима Црногораца. Озерецковски је узалуд покушавао да такве гласине сузбије.⁸⁷

Најзначајнији дио своје дипломатске мисије извршио је Јаков Николајевич на самом почетку свога боравка у „том далеком али прекрасном словенском кутку”. Очеvidно задовољан државним реформама које је Његош уз његову помоћ успио да спроведе, Озерецковски се старао да што боље упозна Црну Гору и њене економске и социјалне прилике, национално-политичка стремљења и могућности, прошлост, нарав и обичаје њеног становништва. У том погледу, поред дугих разговора вођених са Владиком, Јакову Николајевичу је знатно помогао Димитрије Милаковић. Он му је давао обавјештења о свему што га је интересовало, помогао му у састављању забиљешки и припремању мате-

⁸⁵ HHStAW, Staatskanzlei Montenegro K-2, f. 57—60 (Anali Historijskog instituta JAZU, 175—177).

⁸⁶ АВПР, ГА — 695, 42.

⁸⁷ *Ib.*

ријала историјског карактера и сакупљању података статистичке природе.⁸⁸

Рад Јакова Николајевича у Црној Гори био је олакшан чињеницом што је тај човјек већ на првом кораку своје деликатне мисије успио да задобије велике симпатије и повјерење црногорског владике. То је био један од основних разлога што је руски изасланик уживао љубав свих Владичиних сарадника. Озерецковски је био човјек који је знао да цијени такву пажњу, љубав и поштовање. Стога је он, док је још боравио на Цетињу, изгледа упознао Владика са првим званичним извјештајем својој влади и вјероватно свом новом пријатељу изнио детаљно замишљен план о будућим разговорима у Петрограду.⁸⁹

Међу Владичиним сарадницима Јаков Николајевич је стекао још неколико личних пријатеља. Један од њих био је и војвода поп Јован Кнежевић. Са њим се Јаков Николајевич и побратимио. У каснијој кореспонденцији са Владиком никад није пропустио да упути „побратимске“ поздраве Кнежевићу, који је у септембру био изабран за капетана гвардије. Јаков Николајевич је исто тако заволио и Владичиног слугу попа Тома Давидовића.⁹⁰

Иако му стање здравља није дозвољавало велике физичке напоре, Озерецковски се трудио да обиђе Црну Гору, прибирајући на лицу мјеста разне податке статистичке, економске, географске и геофизичке природе, које је касније намјеравао да употрежи приликом информисања своје владе.⁹¹ Почетком октобра, он је заједно са Владиком провео двије недјеље обилазећи ријечку и црмничку нахију.⁹² Велика је штета што му здравствено стање није дозволило да остане дуже у Црној Гори. Он је своју деликат-

⁸⁸ Д. Вуксан, *Писма Озерецковског, Коваљевског и Чевкина*, 8. — Јаков Николајевич је поред осталог прикупао и податке о повредама црногорске границе од стране Турака (Ib). О тим забиљешкама руског изасланика писао је Његош Јеремији Гагићу крајем априла 1838. год. (*Писма II*, 46—47; видјети о томе и Р. Драгићевић, *Црна Гора за вријеме другог Његошевог одласка за Русију*, *Историјски записи VIII*, Цетиње 1952, 271 — 272). М. Кићовић је у књ. II Његошевих писама објавио копију једне „Забилјешке“ за Ј. Н. Озерецковског који је саставио владика (*Писма II* 47) Оригинални текст ове „забилјешке“ упућен је Јеремији Гагићу, а он је њен превод упутио руском посланику у Бечу Татишчеву, као прилог уз своје писмо од 5/17. V 1838 (АВВР, ГА — 695, 7—8).

⁸⁹ Д. Вуксан, *Писма Озерецковског, Коваљевског и Чевкина*, 7—8.

⁹⁰ Ib Побратим Јакова Николајевича, Јован Кнежевић је изабран за капетана гвардије на септембарском сабору на Цетињу. (Видјети о њему и *Магазин србско-далматински*, 136). Јаков Николајевич је из Петрограда послао своме побратиму један сребрни путир са натписом „Побратиму кнезу и војводи попу Јовану — побратим Ј. Н. Озерецковски“. Тај је поклон добио у Црну Гору Јегор Петровић Коваљевски (Д. Вуксан, *Писма Озерецковског, Коваљевског и Чевкина*, 10). Интересантно је да се касније и Јегор Петровић побратимио са Јованом Кнежевићем.

⁹¹ Д. Вуксан, *Писма Озерецковског, Коваљевског и Чевкина*, 7—8.

⁹² Ј. Миловић, *О боравку Јакова Озерецковског*, 115.

ну дипломатску мисију обављао уз максималне физичке напоре или, како је то касније и сам рекао „физички скоро мртав”.⁹³

Његош је био веома забринут стањем здравља Јакова Николајевича, па је од окружног поглавара у Котору Габријела Ивачића одмах затражио да му упути љекара на Цетиње, да пружи помоћ руском изасланику.⁹⁴ Ивачић се одазвао Његошевом позиву и на Цетиње је послао др Августина. Которски поглавар је о томе послао извјештај својим претпостављеним у Задру, истичући да овакав знак пажње према Владици и руском изасланику може бити од користи у приликама када су вођени разговори о утврђивању граничне линије са Црном Гором. Аустријски љекар др Августин је по доласку на Цетиње установио да је болест Јакова Николајевича доста озбиљна.⁹⁵

Његоша је узнемирило мишљење др Августина, па је одмах пожурио да о болести Јакова Николајевича извјести руског посланика Татишчева. Владика је у свом писму ипак нагласио да не постоји опасност за живот Озерецковског.⁹⁶

Одлазак Јакова Николајевича из Црне Горе. Долазак у Беч и припреме за повратак у Петроград

Пошто на Цетињу није било услова за љекарску његу, крајем октобра (22) Озерецковски је отпутовао у Котор, да настави лијечење код др Августина.⁹⁷ Приликом одласка Јакова Николајевича из Црне Горе, Његош је саставио своју познату пјесму „Полазак из Црне Горе г. полковника Озерецковскога”, у којој су употријебљене неке исте или готово исте мисли којима се и Озерецковски касније послужио у једном писму Владици.⁹⁸

По упутствима добијеним из Задра, аустријске власти у Котору су се старале да се руском изасланику укаже свака пажња

⁹³ Д. Вуксан, *Писма Озерецковског, Коваљевског и Чевкина*, 7.

⁹⁴ П. Петровић Његош, *Писма I*, 403.

⁹⁵ Ј. Миловић, *О боравку Јакова Озерецковског*, 116.

⁹⁶ П. Петровић Његош, *Писма I*, 116—117.

⁹⁷ Ј. Миловић, *О боравку Јакова Озерецковског*, 116—117. — По обавјештењима која је дао руски консул из Дубровника Јеремија Гагић испада да је Јаков Николајевич отпутовао из Црне Горе нешто раније. Гагић, наиме, саопштава да је Озерецковски отпутовао из Котора 21.X/2. XI (Р. Драгићевић, *Црна Гора за вријеме другог Његошевог одласка за Русију*, Историјски записи VIII, Цетиње 1955, 271—272). Ипак, аустријски извори о томе морају се узети за поузданије, јер како Р. Драгићевић истиче, Његош није био у најбољим односима са Гагићем, па га чак није ни обавијестио о датуму одласка руског изасланика (Ib).

⁹⁸ Пјесма је први пут објављена у „Грлицы” за 1839 (124—125). Занимљиво је упоредити стихове ове пјесме са писмом Јакова Николајевича Његошу од 19. IV/1. V 1838 (Д. Вуксан, *Писма Озерецковског, Коваљевског и Чевкина*, 7). И у једном и у другом тексту употријебљени су (у општем Црне Горе) неки готово идентични изрази.

и лекарска њега. Озерецковски, и поред тога, није остао у Котору дуго, већ је почетком новембра отпутовао у Трст.⁹⁹

Приликом одласка из Црне Горе Озерецковски је, поред својих обимних забиљешки, однио и двије црногорске ношње (мушку и женску).¹⁰⁰ Пошто је још у извјештају Татишчеву указао на чињеницу да у Златици код Куча постоји могућност да се налази златна руда,¹⁰¹ Озерецковски је припремио малу збирку минералošких и геолошких узорака, па је и њу однио са собом.¹⁰²

Кад је Озерецковски на путу за Беч стигао у Венецију, случајно се сусрео са руским инжењерским капетаном Озерским.¹⁰³ Јаков Николајевич је тада искористио прилику да од тог рударског стручњака затражи савјет и мишљење о прикупљеној збирци. Међу геолошким и минералošким узорцима није било, додуше, примјерка са подручја Златице, тј. са територије за коју се претпостављало да има руду најплеменитијег метала, али то није умањило надања Јакова Николајевича. Он је био увјерен да тај материјал може показати да постоји могућност развоја рударске привреде у Црној Гори.¹⁰⁴

Пошто је пажљиво прегледао геолошко-минералošки материјал, капетан Озерски је истакао да би, ослањајући се на податке које су пружали узорци и служећи се аналогјом, могло да се претпостави да у Црној Гори има трагова мангана, јер се он обично сусреће на оним подручјима на којима постоје трагови гвоздене руде. Полазећи од тога да и у области Крања има трагова гвоздене руде, а будући да су црногорске планине исте геолошке формације које су и штајерски и корушки Алпи и планине динарског система (илирски алпи) било би неправилно — резоновао је Озерски — одрицати или потврђивати мишљење да и у Црној Гори постоји руда гвожђа. Овакво мишљење чинило му се оправданим утолико више што односи међу наведеним планинским системима тада нијесу били довољно проучени. Као и сваки опрезан учењак, Озерски није ништа категорички тврдио. Он је само закључио свој писмени налаз једном индиректном сутестијом да би ваљало на лицу мјеста испитати да ли трагови гвожђа, којих је било у узорцима Јакова Николајевича, указују на неко веће налазиште.¹⁰⁵

Путовање до Беча Јаков Николајевич је провео у сталном размишљању о Црној Гори, њеној будућности, њеном владару и пријатељима које је тамо стекао. Те „дубоке мисли“ су га „изму-

⁹⁹ Ј. Миловић, *О боравку Јакова Озерецковског*, 116—117.

¹⁰⁰ Д. Вуксан, *Писма Озерецковског, Ковалевог и Чевкина*, 10.

¹⁰¹ АВРЦ, ГА — 695, 37 об.

¹⁰² *Иб*, 52—53; Д. Вуксан, *Писма Озерецковског, Ковалевог и Чевкина*, 10.

¹⁰³ Д. Вуксан, *Писма Озерецковског, Ковалевог и Чевкина*, 10.

¹⁰⁴ АВРЦ, ГА — 695, 52—53.

¹⁰⁵ *Иб*, 52—53. — Овај реферат капетана Озерског стављен је на увид императору Николају I 25. II/9. III 1838.

чиле", нарочито од тренутка кад је по доласку у аустријску пријестоницу запазио да неки руски дипломатски представници показују равнодушност према Црној Гори и „положају народа црногорског". Забринут због таквог држања неких својих колега, ношен осјећањима истинске привржености и љубави према једној малтој словенској земљи, њеном народу и владару, Озерецковски се рјешава да по зими 1837. отпутује у Петроград, упркос противљењу љекара који су му озбиљно наговјештавали да му предстоји још само пет мјесеци живота.¹⁰⁶

Као и сваки дјелотворан човјек, Озерецковски је своје путовање у пријестоницу схватио веома озбиљно. Он је у Бечу одлучио да се систематски припреми за предстојеће разговоре са службеним лицима у пријестоници. Стога је, у жељи да царски кабинет потпуније информира о Црној Гори и Црногорцима, ангажовао сликара Алта да му на основу казивања и скица Богдановића направи девет појединачних слика и десету на којој је била представљена група мушкараца, жена и дјеце из Црне Поље. Испод сваке слике један бечки професор калиграфије исписао је легенде на руском језику. Од тих десет слика направљен је раскошан албум са омотом у црном сактијану и са позлаћеном рикном. Сем тога, Озерецковски је од бечког професора Кеземана затражио те му је овај израдио двије дрвене статуе, на које је ставио мушку и женску црногорску ношњу. Статуе су добиле и природне перике, а оној са мушком ношњом било је додато и комплетно оригинално оружје Црногорца.¹⁰⁷

Кад је обавио све припреме, Озерецковски је изнајмио подесна кола, иста она којима је и Његош својевремено путовао у Русију, и „полужив" отпутовао за пријестоницу, ношен мишљу да се морају остварити његови предлози о даљој политици према Црној Гори. По ранијем договору са Владиком, Озерецковски је имао за главни циљ: 1. да императору Николају I пружи најпоузданија свједочанства о приликама у Црној Гори, њеном политичком положају и улози, и 2. — да руском самодршцу представи у правом свјетлу лик црногорског владара, да одбије све сумње у погледу његове личности, које су потицале од раније, од Његошевих противника. Озерецковски је сматрао да ће на тај начин обратити већу пажњу руском владару на ту „далеку земљу", њему „веома предану".¹⁰⁸

¹⁰⁶ Д. Вуксан, *Писма Озерецковског, Ковалеовског и Чевкина*, 7.

¹⁰⁷ *Ib.*

¹⁰⁸ *Ib.*, 8. — Озерецковски је из Венеције одио са собом и једну „ноту" руског вицеконсула из Венеције Фрушка. У „ноти" су били изнесени занимљиви подаци о Црној Гори и Црногорцима, који су се додударали са запажањима и утисцима што их је Јаков Николајевич стекао за вријеме свог боравка код Црногораца (АВЦР, ГА — 695, 25 об).

*Долазак у Петроград. Пријем код Николаја I. Меморандум
Јакова Николајевича о Црној Гори*

Послије дванаестодневног путовања од аустријске пријестонице, Озерецковски је стигао у Петроград почетком 1838. Већ приликом првог сусрета са руским државницима, Јаков Николајевич је осјетио да су добри изгледи за његова настојања. Проф Александар Христифорович Бенкендорф био је први државник који је Озерецковском пружио пуну подршку.¹⁰⁹ То је била значајна околност, јер је гроф Бенкендорф имао јак утицај на државног вицеканцелара Карла Васиљевича Неселродеа и на самог императора Николаја I.

Други или трећи дан по доласку у Петроград уручио је Јаков Николајевич грофу Бенкендорфу албум о Црној Гори, а овај га је истог дана предао Николају I. Пошто је од грофа Бенкендорфа сазнао да је албум са сликама из Црне Горе направио утицак на руског владара, Јаков Николајевич је предложио да се императору покажу и црногорске националне ношње. Николај I је прихватио овај предлог и затражио да Јакова Николајевича прими у Анчијковском дворцу, гдје су, у трпезарији, биле изложене статуе са раскошном црногорском ношњом. Руског владара и његову породицу одушевио је изглед показаних им предмета.¹¹⁰

Пријем на који је наишао већ на самом почетку дао је Јакову Николајевичу подстрека да настави напоре у ангажовању руских званичних кругова како би се што више заинтересовали за Црну Гору и њен даљи развитак. Скоро сваки дан достављао је он, посредством грофа Бенкендорфа, понеки писмени поднесак за императора. Николај I је све то пажљиво проучавао и са својим забиљешкама упућивао достављене материјале државном вицеканцелару Неселродеу. Несумњиво један од најзначајнијих писмених прилога које је тих дана саставио Јаков Николајевич био је његов меморандум о политичким приликама и положају Црне Горе. У том документу су сажето изнесени најважнији политички моменти за које је Озерецковски сматрао да морају бити озбиљно узети у разматрање приликом одређивања даље политике царске владе према Црној Гори.¹¹¹

Јаков Николајевич је сматрао да у оцјењивању политичког положаја и улоге Црне Горе у развоју ослободилачких стремљења на Балкану треба полазити од чињенице да су Црногорци дуго времена уживали фактичку слободу, о чему је у народу била изпраћена традиција, која је ту фактичку независност пројектовала и на она историјска раздобља у којима је турска врховна власт у овим крајевима била неоспорна. Црногорци су стално ис-

¹⁰⁹ Д. Вужсан, *Писма Озерецковског, Коваљевског и Чевкина*, 7.

¹¹⁰ *Иб*, 8.

¹¹¹ АВПР, ГА — 695, 16—25 об, Озерецковски—Бенкендорфу, 24. II/8. II 1838, 13.

тицали да њихова независност никад није била доведена у питање и да је њу потврђивала простољетна оружана борба.¹¹² Јаков Николајевич није могао да оцијени колико су таква схватања и тврдње имали ослоњаца на историјским чињеницама, али је осјећао дубоки политички смисао таквих концепција у условима развоја самосталне националне државе.

Кад је њен друштвено-економски развој достигао такав степен да се рушење патријархалних заједница и стварање државне организације поставило као историјски неизбежно, Црна Гора је, по природи ствари, а и с обзиром на свој геополитички положај, постала чинилац на који је морала да рачуна свака европска сила која је имала претензије на Балкану. То је Црној Гори аутоматски створило у другог (уз Турску) опасног противника — Аустрију. Запазивши дубоки значај политичких, економских и социјалних промјена које су се одигравале у Црној Гори, бечка влада је почела да с подозрењем прати развој те мале али стратешко-политички важне земље на југоисточним границама империје. У Бечу се сматрало да је јачање државног поретка код Црногораца веома опасно по аустријске интересе на овом дијелу Балкана, поготову зато што су тридесетих и четрдесетих година XIX вијека државне реформе у Црној Гори спровођене уз апсолутни ослонац на руску политичку и материјалну подршку. Таква схватања бечких политичких кругова нијесу била, по мишљењу Јакова Николајевича, без утицаја на развој Црне Горе и у друштвено-економском и у међународно-политичком смислу. Тешко је било, наставља Јаков Николајевич, једној државици, каква је била Црна Гора, учвршћивати свој поредак у условима кад је на својим границама имала за сусједа стално непријатељски расположену Турску, која је увијек формалноправно могла да оспорава Црногорцима право на самосталност, и, с друге стране, Аустрију, од које је економски зависила.¹¹³

Озерецковски је сматрао да постоји један историјски момент који је означавао преломан догађај у развоју Црне Горе. То је био онај историјски тренутак кад су 1796. године у састав Црне Горе ушла Брда. Од тада је слабење турске власти на овом подручју Балкана имало за посљедицу поред осталог, и стално јачање Црне Горе, учвршћење њеног утицаја на становништво у Херцеговини, Старој Србији и Албанији, гдје је, по процјенама Јакова Николајевича, скоро два милиона становника почело да упире поглед к Цетињу, очекујући и сањарећи да ће уз помоћ Црногораца моћи да се ослободи од турске власти.¹¹⁴

¹¹² *Ib*, 16 об.

¹¹³ *Ib*, 18. — Кад су у царској канцеларији почели да проучавају меморандум Јакова Николајевича о Црној Гори, проф Бенкендорф је затражио од Неселродеа да му достави разлики извештај Озерецковског (*Ib*) 38, Бенкендорф—Неселродеу, 26. II/10. III 1838).

¹¹⁴ *Ib*, 17.

Пошто је на западним црногорским границама држала најзначајније трговачке и саобраћајне центре, Аустријска империја није могла остати равнодушна према јачању једне иако „примитивне” и „ратничке” земље, коју је само недостатак материјалних средстава „каторој недостаје тољко денег”) ометао у настојањима да узме у своје руке кормило једног покрета који се рађао у Херцеговини, Старој Србији и Сјеверној Албанији.¹¹⁵

Разматрања Јакова Николајевича о политици Аустрије према Црној Гори показивала су такав смисао за проницање у суштину ствари да се слободно може рећи да је он један од првих руских дипломата који је схватио стварне и потенцијалне опасности које су за независност Црне Горе проистицале из њеног сусједства са Аустријском империјом. Јаков Николајевич је, додуше, имао све услове да реално оцијени политичке претензије Монархије, јер је као представник своје земље имао могућности да у аустријској пријестоници прати политичке комбинације бечке владе, да размишља о њеној природној експанзији на Балкану. Кад му је 1837. године пружена могућност да дође у Црну Гору и да се упозна с развојем и могућностима њеним благодарјећи својој надарености да визионарски гледа у будућност могао је закључити да за ту земљу и њена ослободилачка стремљења ниче поред Турске још један опасан и снажан противник.

Јаков Николајевич био је један од оних руских дипломата коју су на вријеме учили суштину разилажења Русије и Аустрије у источном питању. За лакше поимање аустријске политике на Истоку њему је ишла на руку и околност што је слично мишљење заступао и руски отпавник послова при бечком двору кнез Александар Михаилович Горчаков, који се тада налазио на почетку своје велике дипломатске каријере. Оваква гледишта о аустријској политици наилазила су на слабо разумијевање руског државног вицеканцелара Карла Васиљевича Неселродеа.¹¹⁶ Каснији развој догађаја потврдио је претпоставке и тврдње Горчакова и његовог сарадника Јакова Николајевича Озерецковског.

Интересантно је колико се гледишта Јакова Николајевича чудно подударају са концепцијама аустријског функционера у Котору профа Карачаја, изречена истим поводом и исте године (1837), само са различитих национално-политичких позиција. Упорјеђујући политички положај Црне Горе тридесетих и четрдесетих година XIX вијека са оним са краја XVIII вијека, кад су Црногорци за свог сусједа имали Млетачку Републику, проф Карачај истиче да је Млетчанима било од интереса да одрже «de facto независан положај Црне Горе у односу на Турску” из простог разлога што су се Црногорцима могли послужити у појединим историјским моментима кад је требало „неутралисати” „страшну

¹¹⁵ Ib, 17 об.

¹¹⁶ С. С. Татищев, *Император Николай и иностранные дворы, Исторические очерки*, С. Петербург 1889, 95—96.

моћ Турске". Долазак Аустрије у Далмацију и Приморје временски се подударе са једном чињеницом која је битно одредила даљи развој и могућности Црне Горе. Наиме, до године 1796, тј. до прикључења Брда Црној Гори, црногорски митрополити су имали фактичку власт на једном релативно уском подручју Старе Црне Горе и могли су да рачунају само на око 5.000 наоружаних људи. Од 1796. године створени су услови за развој Црне Горе и за образовање „једне (релативно) снажне и пробуђеним фанатизмом” словенске државице, у којој се „сања о обнови раније српске државе”. Стога је Карачај улозоравао бечку владу да „садашња” Црна Гора, „уколико се њен развитак благовремено не сагледа и не задржи”, носи у себи „заметај једног опасног сусједа”, који ће Аустрији у непосредној будућности задати брите, велике и тешке, сличне онима које су јој некад причињавали османски сусједи. Карачај је сматрао да би бечкој влади било неупоредиво корисније да се стара о очувању османске владавине на Балкану, него да се излаже опасностима да се на развалинама турске државе образују нове творевине, које би, без обзира на тренутне војно-политичке могућности, по природи ствари морале повести непријатељску политику према Бечу.¹¹⁷

Материјално ангажовање Русије у пословима Црне Горе не само што није било „пријатно” бечкој влади већ је, строго узевши, било и директно уперено против аустријских интереса.¹¹⁸ Због тога је бечка влада, како истиче Јаков Николајевић, систематски подстицала кампању и у Бечу и, преко својих дипломатских представника, у Петрограду против Црне Горе, у жељи да Црногорце и њиховог владара компромитује у очима Русије и да црногорске владајуће кругове тако лиши подршке „силне” покровитељице и спријечи „нарастајући” значај Црне Горе. Многа свједочанства о Црној Гори која је руска влада добијала — било да су потицала из Беча или Цариграда — карактерисала је тежња

¹¹⁷ HHStAW, Staatskanzlei, Montenegro K — 2, f 69 — 74 (Anali Hist. inst. JAZU, 1957—1959, 189—194). Аустријски капетан Фридрих Орешковић истицао је да је Јаков Николајевић „Црногорцима увртио у главу мисао“ да је Бечким конгресом Црној Гори нанесена таква неправда да је сасвим оправдан захтев да јој се уступи једно пристаниште (Ј. Миловић, *Мемоари капетана Фридриха Орешковића*, 30).

¹¹⁸ АВВР, ГА — 695, 17 об. — Ово мишљење Јакова Николајевића потврђују и извори аустријског поријекла. У том погледу веома је карактеристично мишљење грофа Карачаја, изнесено у једном извјештају из оклобра 1837. Карачај је, наиме, истицао да „знатна средства“ која је руска влада додијелила Његошу за учвршћивање државне власти код Црногораца само свједоче о томе да је петроградски кабинет ријешен да Црну Гору претвори у чврсту тачку ослонаца на Балкану, чиме су озбиљно били доведени у питање аустријски интереси (HHStAW, Staatskanzlei, Montenegro, K — 2, f. 57—60 *Zustande von Montenegro, october 1837*; (Anali Hist. inst. JAZU, 1957—1959, 175—177). Говорећи о утицају који Русија врши на Црну Гору, афутант далматинског намјесника истиче да је потпуковник Озерецковски чак „организовао сенат, перјанике (гјелесну гарду) и гвардију (плаћену милицију)” у Црној Гори (Ј. Миловић, *Мемоари капетана Фридриха Орешковића*, 20).

да се Црногорци прикажу као „разбојници“, иако се они, како сматра Озерецковски, у ствари борили за очување стечене независности, плаћајући крвљу сваки педаљ своје ослобођене земље и трпећи истовремено притисак бечке дипломатије.¹¹⁹ Кад је једном приликом, за вријеме свог боравка на Цетињу, Озерецковски упознао Владика са неким детаљима у оптужбама против Црне Горе, изнесеним руској влади са разних страна, показало се да о томе ништа не знају ни црногорски владар нити ико други у његовој земљи. Интересантно је да су те оптужбе ишле толико далеко да су чак и „младоме Владици приписиване крађе и варварство“, иако он за то није био способан. Такве вијести имале су утицаја на неке руске државнике до 1837. Владичини разговори у руској пријестоници разувјерили су петроградски кабинет у многе оптужбе упућене на адресу Црне Горе и њеног владара. Али, и поред тога, Јаков Николајевич је сматрао да за даље унапређивање руско-црногорских односа неће бити некорисно да истакне да је за вријеме свог боравка у Црној Гори упознао начин Његошевог живота, запазивши да се он малочиме разликује од скромног начина живота осталих Црногораца. Истина, Владика се, без обзира на то што је био релативно млад и доста „неискусан“, у много чему разликовао од осталих својих сународника, али највише чврстом жељом да ради за „добро“ народа и непоколебљивом вољом да у својој земљи изгради државну власт, ослањајући се на подршку Русије, којој је био безгранично одан.¹²⁰

Говорећи о развоју аустријско-црногорских односа, Јаков Николајевич је полазио од историјске премисе да аустријска политика мора бити експанзивна. Такву њену експанзивност рађале су веома компликоване историјске околности, а, осим осталог, и чињеница што су за утицај на Балкану поред Аустрије и Русије почеле да се интересују и друге силе. Извјесне проблеме у вези са сукобом различитих интереса на Балкану Јаков Николајевич је само наслућивао, али је неке историјски тачно окарактерисао. Истичући мисао о аустријском притиску на Црну Гору, он је покушао да то поткријепи и неким конкретним историјским чињеницама, о којима је податке добио од самог Владике. У том погледу занимљива су три историјска факта:

1. Још године 1831, тј. кад је у Црној Гори дошло до корјених преображаја, кад су установљени сенат и други органи власти, два аустријска чиновника посјетила су у Цариграду великог везира, и излажући мисли о „очевидном“ јачању Црне Горе, предложили му да „обузда ову земљу“ на тај начин што би се од ње одвојила Брда. Владика је сазнао за ову интервенцију у Цариграду од везировог преводиоца, чији су рођаци тада живјели у Хер-

¹¹⁹ АВПР, ГА — 695, 17 об.

¹²⁰ *Ib*, 18, 18, об, 24. — На маргини оног одјелка реферата Јакова Николајевича у којему је ријеч о Владичиној спремности да Црну Гору води правцем који највише одговара руској политици, Николај I је ставио примједбу — „Н (ота) В (ене)“ (*Ib*, 24).

цеговини. Њима је, наиме, преводилац послао житан извјештај о аустријском предлогу, знајући да ће га они доставити Црној Гори. Убрзо затим показало се да су обавјештења преводиоца била тачна, јер је херцеговачки везир почео да припрема војску ради реализовања овог плана. Да би се заштитио од Турака, Владика са тада обратио руском посланику Татишчеву да апелује на своју владу да се заузме на Порти како би се одустало од намјераваног напада. На интервенцију руске дипломатије, турске власти су морале да привремено одложе ратоборни подухват против Црне Горе.¹²¹

Интересантно је да је мишљење о потреби напада на Црну Гору заступао и гроф Карачај 1837. У једном свом меморандуму из новембра Теодор Карачај је упозоравао своју владу на то да је крајње вријеме да се о Црногорцима престане мислити као о „дивљим, непросвећеним, неуређеним и због тога безопасним“ становницима Балкана; мала и неуређена Црна Гора и „неуједињена“ са Брдима могла је за Аустрију представљати доброг сусједа, „али не и данашња, уједињена са четворо Брда“. Кад је у једном разговору са Јаковом Николајевићем сазнао какве су биле национално-политичке претензије Владичине и како руски изасланик сматра да петроградски кабинет мора „помоћи да српски народ заузме своје старо мјесто“ у констелацији политичких односа на Балкану и Средњој Европи, Карачај је пожурео да предложи својој влади да не бира средства како би се Црна Гора територијално ограничила на старе четири нахије. Пошто се тај циљ није могао постићи дипломатским путем, требало га је остварити „силом оружја“ Отоманске империје — закључио је Карачај. У том случају турски прад Никшић имао би слободну везу са скадарским пашалуком, Његошева Црна Гора била би пресејчена једном економском и војностратешком саобраћајницом, а тиме би биле заувјек покопане Владичине територијалне и политичке претензије.¹²² Карачај је, додуше, и прије измјене мишљења са Озерецковским (у октобру 1837) предлагао својој влади да изврши дипломатски притисак на Порту како би „снагом оружја“ дала Црногорцима „једну грубу лекцију“, јер би само тако били задовољени аустријски државни интереси.¹²³

2. Кад је непосредно последије септембарског сабора на Цетињу (1837) Владика упутио захтјев скадарском и херцеговачком везиру о успостављању мира на граници — добио је од њих по-

¹²¹ *Ib.*, 19.

¹²² HHStAW, Staatskanzlei, Montenegro K — 2, 6164 (Anali, 178—180). — У разговору са ађутантом далматинског намјесника, капетаном Фридрихом Орешковићем, Јаков Николајевић је истакао интересантно мишљење да је најзад дошло вријеме да се сви „Словени уједине под једним скиптром“ и да то „за читава Европу није више никаква тајна“ (Ј. Миловић, *Мемоари капетана Фридриха Орешковића*, 30).

¹²³ HHStAW, Staatskanzlei, Montenegro f. 57—60 (Anali, 175—177); f. 61—64 (Anali, 178—180).

тврдан одговор. Међутим, и из Мостара и из Скадра примио је поруке да се под појмом Црна Гора имају сматрати само „четири раније нахије“.¹²⁴ Тако су се у политици притиска на Црну Гору Турска и Аустрија нашле на истој линији, ријешене да у „заметку“ ограниче државно-правни развој Црне Горе и сузбију њене национално-политичке претензије.

3. Ађутант далматинског намјесника, капетан Фридрих Орешковић открио је Јакову Николајевичу једну тајну, веома карактеристичну за аустријску политику према Црној Гори. Наиме, Орешковић је у повјерењу саопштио Озерецковском да је за вријеме Његошевог одсуства из Црне Горе стигла молба представника двије староцрногорске нахије (црмничке и ријечке), у којој је тражено одцјепљење од Црне Горе и признање аустријског покровитељства. Јакову Николајевичу није требало много напора да схвати суштину ове интриге. Он је знао да би одвајањем Брда и, касније, црмничке и ријечке нахије „неповратно“ опао значај Црне Горе и да би то уништило њену снагу, док би влада бечке монархије била тиме ослобођена мучне мисли и страховања од 20.000 ратника на својим југоисточним праницама. Овакви планови бечких политичара нијесу имали реалне основе ни подршке код Црногораца, сем ако се немају у виду неки Владичини противници и њихове сумњиве комбинације.¹²⁵

У аустријским изворима има помена и о плановима за „отцјепљењем“ црмничке и ријечке нахије.¹²⁶ Кад се сравне аустријски и руски историјски извори о овом „отцјепљењу“, онда постаје јасно да је „захтјев“ Црмничана и Ријечана за отцјепљењем од Црне Горе био инспирисан од стране аустријских власти, искључиво са циљем да се у Петрограду створи утисак о анархији у Црној Гори, о „варварству“ Црногораца, о сумњивом понашању њиховог владара — како би се на тај начин руска влада дезангажовала а Црна Гора довела у положај у којему се налазила крајем XVIII вијека; тежња за дезангажовањем Русије, односно страх од њеног уплитања у послове Црне Горе, инспирисали су мање-више ове потезе бечке владе према Његошу и Црногорцима.

*

Познато је да је Русија уговором у Унђар-Скелеси 1833. добила у неку руку право заштите над Турском. То је право имплецирало разне могућности за одлучујућу ријеч у рјешавањима проблема Истока. Такав положај Русије на Босфору битно је утицао на политику британског кабинета. Односи Русије и Енглеске били су, додуше, знатно поремећени још од једренског мира (1829), али када је на чело британског министарства иностраних послова дошао лорд Палмерстон (1830—1840), а нарочито последице

¹²⁴ АВПР, ГА — 695, 19.

¹²⁵ Иб, 19 об, 20.

¹²⁶ Ј. Миловић, *Мемоари капетана Фридриха Орешковића*, 19.

уговора од 1833, ти су односи постали готово непријатељски.¹²⁷ Лорд Палмерстон је стално тежио да се одредбе уговора из 1833. подвргну међународном преиспитивању. Он је сматрао да клаузуле тог међународног споразума омогућавају Русији да још више учврсти утицај на Балкану. То је углавном и био један од разлога који је британског државника натјерао да отвори консулат у Србији. Британски консул код српског владара имао је, осим осталог, и задатак да прати дјелатност руског представника на јачању „политичког утицаја своје владе” не само у Србији него и „у сусједним земљама”.¹²⁸

Исти или скоро исти разлози инспирисали су енглеску дипломатију да тридесетих година отвори своје консуларно представништво у Скадру. Било је сасвим јасно да британски кабинет, отварајући консулат у сјеверној Албанији, није имао у виду разлоге одржавања трговачких веза са овим дијелом Балкана. То је убрзо потврдила и сама дјелатност британског консула. Слично дјеловање показивао је и француски дипломатски агент. И један и други користили су везе преко католичких мисионара да сазнају стварно расположење становништва сјеверне Албаније, које је тада показивало спремност да заједно са Црном Гором и уз ослонац на њу устане у борбу против Турака.¹²⁹

Колико су енглеска и француска дипломатија биле заинтересоване да на овом подручју остваре јачи утицај најбоље се види из чињенице што су 1834, кад је Црна Гора запала у велике тешкоће и кад је Владика, ојетивши да због погоршања прилика тешко може да управља земљом, донио одлуку да се руском цару обрати молбом за помоћ, енглески конзул и француски дипломатски агент из Скадра послали су Његошу специјалног изасланика да му у повјерењу понуде новац и муницију, управо оно у чему је Црна Гора драстично оскудијевала. Његош је тада категорично одбио француско-енглески предлог, због тога што би његово прихватање, по Владичиној оцјени, значило корјениту промјену традиционалне црногорске спољне политике. Убрзо потом Владика је отпутовао у Беч, у жељи да настави пут за руску пријестоницу. Када је у Бечу наишао на неразумијевање руских дипломатских представника, Његош је почео да размишља о одласку у Париз, јер су му у свјежем сјећању били предлози француског представника из Скадра.¹³⁰ Како изгледа, Владика се није задржао само на томе, већ је од француског амбасадора у Бечу за-

¹²⁷ С. С. Татишев, *Император Николай и иностранные дворы*, 3—4; *Внешняя политика императора Николая первого, введение в историю внешних сношении России в эпоху севастопольской войны*, С. Петербург 1887 396—398.

¹²⁸ М. Гавриловић, *Из новије српске историје*, Београд 1926, 113.

¹²⁹ АВПР, ГА — 695, 20 об.

¹³⁰ *Ib.*, 21.

тражио и добио визу за путовање до Париза,¹³¹ па је тек онда руска дипломатија предузела ужурбане кораке да му се омогући долазак у Петроград.¹³²

Дјелатност енглеског консуларног представника и француског агента у Скадру није остала без резултата. Утицај њихове пропаганде реметио је сталне везе сјевероарбанашког становништва са Црном Гором и њеним владарем. Те везе су иначе биле доста чврсте и темељиле су се на заједничким интересима у борби против Турака. Јаков Николајевич је придавао посебан значај овој црногорско-албанској сарадњи, сматрајући да солидарност ова два народа у борби против заједничког непријатеља представља прворазредан чинилац за сваку европску силу са већом или мањом претензијом на Балкану.¹³³ Његош је такође био свјестан значаја политичких веза с Албанцима, па се старао да их још више учврсти и унаприједи. Таква његова политика доводила је до бијеса турске власти у Скадру.

Једно од најистакнутијих сјеверо-арбанашких племена, које је најотвореније подржавало Црну Гору и њена политичка стремљења, били су Хоти. Истакнути хотски првак Гас Ника изјавио је једном приликом скадарском мутесарифу да никад неће поћи с оружјем против Црне Горе. Кад је касније Гас Ника послао свог четрнаестогодишњег сина да се школује у Владичиној школи на Цетињу, властима у Скадру постало је јасно да црногорско-сјевероарбанашке везе иду линијом развоја, опасном за опстанак турске власти у сјеверној Албанији. Та је опасност порасла нарочито од оног тренутка кад су, подстакнути примјером Гас Нике, на Цетиње почели да пристижу и други албански прваци, желећи да се са Његошем посавјетују о тренутку подизања заједничког устанка против Турака. Његош је знао какве би све озбиљне последице по општи мир на Балкану могао имати подухват који су тада предлагали поједини сјевероарбанашки прваци,

¹³¹ Ib, Озерецковски—Бенкендорфу, 3/15. II 1837. — С Његошевој намјери да путује у Париз постаје читава литература (П. Поповић, *Петар II Петровић Његош у Бечу у годинама 1836—1837*, Српски књижевни гласник, XXV, Београд 1910, 585—592, 677—684; А. Гавриловић, *Владика Раде, његова поезија и путовања тридесетих година, Годишњаца XXXIII*, Београд 1914, 272—294; В. Поповић, *Метерних о Његошу г. 1837*, Братство XXI, Београд 1927, 178—180; Л. Секулић, *Владика Раде у Бечу и записи кнегиње Меланије Метерниха*, ЛМС 321, Нови Сад 1929, 364—377; Т. Ђукић, *Његош и бечка дипломатија*, ЛМС 353, Нови Сад 1940, 342—354; Р. Драгићевић, *Црна Гора за вријеме другог Његошевог одласка у Русију*, *Историјски записи VIII*, Цетиње 1952, 254—278; Ј. Миловић, *Његошев боравак у Бечу 1836 и 1837 и његов покушај да пође у Париз*, *Историјски записи*, св. 1, Цетиње 1954, 76—118; Б. Павићевић, *Његошева мисија у Русији 1837. године*, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, св. 1—2, Београд 1960, 47—70).

¹³² Б. Павићевић, *Његошева мисија у Русији*, 59.

¹³³ АВПР, ГА — 695, 20 об.

па је реално цијенећи своје и њихове снаге и могућности морао препоручити да се сачека боље вријеме.¹³⁴

Јаков Николајевич је био надарен способношћу да сваки иоле озбиљнији политички покрет и догађај повезан са Црном Гором, макар имао и карактер пролазне појаве, уклопи у логичан контекст општих политичких струјања на Балкану, да му одреди мјесто и значење у комплексу компликоване источне проблематике, знајући при томе да одвоји, увијек доста прецизно и поуздано, оно што је одлучивало политику појединих европских сила на Истоку. Уочавајући да ослободилачки покрети на Балкану наговјештавају блискост једне кризе, Озерецковски је покушао да скрене пажњу својој влади на дубоку и логичну повезаност националноослободилачких струјања у свим југословенским земљама. Оцјењујући значај тих покрета, Озерецковски је сматрао да се руска влада не ангажује на Балкану у мјери која је одговарала степену развоја ослободилачког расположења подјармљеног становништва. Он то, додуше, није директно истакао у свом меморандуму, већ на један опрезан начин, анализирајући политику бечке владе. Озерецковски је сматрао да политику Монархије према немирима у земљама под турском влашћу на Балкану одређује сазнање о реалној опасности да се ослободилачки покрети у непосредном сусједству Аустрије не споје у један јединствени национално-револуционарни подухват који би обухватио и југословенске земље под аустријском влашћу, због јаке „словенске мисли“¹³⁵ која је представљала политички credo у неаустријским покрајинама. То је био онај страх аустријских владајућих кругова, који ће се касније, после 1848, претворити у националну и државну опсесију бечких политичара, које је хватала паника од баука револуција на Балкану.¹³⁶

Говорећи о природној повезности ослободилачког покрета наших народа против турске власти са сличним стремљењима Југословена у Монархији, Озерецковски је имао у виду илирски покрет. Иако је илирство тада представљало само романтичарску визију јединства наших народа, Озерецковски је са великом пажњом говорио о значају „Данице Илирске“; он је у њој видио заматак једне националнополитичке идеологије, иако доста неразрађене и романтичарски магловите, али у перспективи потубно опасне за сам опстанак Монархије. Кад се поближе упознао са концепцијама „Данице Илирске“, Озерецковски је царској влади скренуо пажњу на дубоки смисао схватања да је „народ без на-

¹³⁴ Ib, 21, 21 об.

¹³⁵ Ib, 21 об, 22, 22, об, 23, 23. об. 24. — Обратити пажњу на страховања која је у том смислу изражавао ађутант далматинског намјесника, капетан Фридрих Орешковић (Ј. Миловић. *Мемоари капетана Фридриха Орешковића*, 30).

¹³⁶ М. Екмечић, *Мит о револуцији и аустријска политика према Босни, Херцеговини и Црној Гори за вријеме кримског рата 1853—1856. године*, Годишњак ХИП, Сарајево 1963, 96.

родности тијело без кости", да је „народ без слободе исто што и риба без воде" и да се у „јединству народа састоји његова права снага".¹³⁷

Да би што више истакао значај ових веза за даљу судбину југословенских народа, Озерецковски је у свом меморандуму напоменуо да је из кругова блиских Гају сазнао вијест да би 12.000 људи из Хрватске било спремно да са оружјем пође у помоћ Црногорцима, у тренутку када се Црна Гора, Херцеговина и Албанија дигну против Турске.¹³⁸

Његош је такође придавао велик значај илирском покрету. Није нимало случајно што је Владика, обузет сличном романтичарском визијом о народном јединству, најбоље израженом у стиховима „не пита се ко се како крсти, но чија му крвца грије прси", набавио за своју библиотеку прве бројеве „Данице Илирске".¹³⁹

*

Јаков Николајевич је дубоко осјећао тешкоће на које је наилазила Владичина политика због економске неразвијености Црне Горе. Сем тога, Владичина је држава била веома пренасељено подручје. Видећи такву стијешњеност, Јаков Николајевич је сматрао да треба прихватити Владичин предлог да се један дио становништва Црне Горе пресели у Русију. Он је сматрао да то ни у чему не би ослабило снагу Владичине државе, а Русији би могло бити од користи. Јаков Николајевич је очекивао да би требало означити Кавказ као мјесто за колонизацију Црногораца, гдје би они због својих ратничких одлика могли корисно да послуже за одбрану руске границе.¹⁴⁰

Другу једну тешкоћу, која је као мора притискивала економски живот Црногораца, представљале су честе суше и неродне године. Размишљајући о авети глади, с којом се становништво Црне Горе сусретало по правилу сваке друге или треће године, Јаков Николајевич је предложио царској влади да одобри средства за набавку жита у Одеси, које би се затим транспортовало за Црну Гору, како би се на тај начин Владици пружила могућност да створи једну резерву хране за случај неродних година.¹⁴¹ Пошто је својим извјештајима и предлозима већ био направио утисак на руске државнике, Јаков Николајевич је искористио повољно расположење и у разговору са руским државним вицекапеларом Карлом Васиљевичем издјелствовао предлог да се у Цр-

¹³⁷ АВПР, ГА — 695, 22 об.

¹³⁸ Љ, 23, 23 об.

¹³⁹ Д. Вужсаи, *Везе Владике Рада са Хрватима*, Шпишићев зборник. Загреб 1929, 512.

¹⁴⁰ АВПР, ГА — 695, 24, 24 об.

¹⁴¹ Љ, 24 об. — Овај пасус реферата Јакова Николајевича император је обилежио посебном ознаком.

ну Гору упути 10.000 четврти жита.¹⁴² Император Николај I се сагласио са том препоруком,¹⁴³ па је убрзо затим састављен пројект писма Владици, у којему је истакнут значај овог царевог рјешења.¹⁴⁴ По повратку у Беч, Јаков Николајевич је о томе такође обавијестио Његоша.¹⁴⁵

Владичини напори на просвједивању народа такође су интересовали Јакова Николајевича. Он је сматрао да Цетињска школа треба да одигра крупну улогу у културном развоју Црне Горе. Сматрајући да она такође треба да оствари важну задаћу и у културном препороду и развоју национално-ослободилачке мисли српског становништва ван Црне Горе, Озерецковски је предложио да царска влада додијели Владици једну суму новца за подизање посебне зграде за школу. Исто је тако предложио да се Владици дозволи да у Цетињску школу може примати и ђаке из Херцеговине и Албаније, сматрајући да ће на тај начин Црна Гора лакше моћи да оствари још већи утицај на развој национално-ослободилачког покрета у њеном непосредном сусједству. Вјероватно је Озерецковски овај предлог упутио на захтјев Владичин. Ако је то тачно, онда се с правом може претпоставити да је Његош очекивао да ће Цетињска школа убрзо постати културни центар одакле је требало да зрачи просветитељска и национално-политичка мисао.¹⁴⁶

Подаци статистичке, економске и историјске природе о Црној Гори поднесени руској влади и императору Николају I

Заједно са рефератом о политичком положају Црне Горе, Озерецковски је преко профа Бенкендорфа доставио влади и императору низ писаних материјала о Црној Гори, у жељу да руске државнике подробније обавијести о стварним могућностима и положају ове земље. Крајем фебруара он је поднио на увид статистичку табелу, на којој је била приказана територијална подјела Црне Горе на нахије, племена и села. Начин како је састављена статистичка шема Јакова Николајевича показује брижљивост политичара који се трудио да својим претпостављеним каже недотјерану истину о Црној Гори. Руковођен искључиво таквом мисљу, Јаков Николајевич је у своју статистику унио само оне податке у које је, на основу Његошевих и Милаковићевих казивања, био сасвим сигуран. Он је стога у своју табелу унио још само цифре о наоружаним људима по нахијама (тј. четири старо-

¹⁴² Д. Вуксан, *Писма Озерецковског, Ковалевог и Чевкина*, 9.

¹⁴³ АВПР, Славянский стол, 1818—1838. Неселроде—Татишчеву, 11/23. V 1838.

¹⁴⁴ Ib, Неселроде—Његошу, 11/23. V 1838.

¹⁴⁵ Д. Вуксан, *Писма Озерецковског, Ковалевог и Чевкина*, 9.

¹⁴⁶ АВПР, ГА — 695, 25.

црногорске нахије, заједно са Бјелопавлићима, Пиперима, Ровцима, Морачом, Ускоцима, Кучима, Братоножићима и једним дијелом Васојевића). Према тој процјени, Црна Гора је могла да мобилише 19.500 војника.¹⁴⁷ Ослањајући се на тај доста поуздан податак, Озерецковски је сматрао да на територији приказаној у статистичкој табели има око 100.000 становника.¹⁴⁸ Може се без двоумљења рећи да је ово једна од најреалнијих статистичких процјена о Црној Гори за вријеме Његошеве владавине.

Оцјењујући значај статистичких података за нормалан рад државне администрације, Јаков Николајевич је изгледа препоручио Владици да установи матичне књиге за сва насеља Црне Горе. Он је сматрао да би директан попис становништва био скопчан са многим тешкоћама, па је очекивао да ће матичне књиге моћи да пруже најелементарније податке о броју становништва.¹⁴⁹ Владика је прихватио све сугестије Јакова Николајевича, па је и о овој морао да поведе рачуна. Његош је заиста крајем 1837. био донио одлуку да заведе матичне књиге у читавој Црној Гори, а сљедеће, 1838, саставио је и један статистички преглед, сачињен по истим оним начелима којима се и Јаков Николајевич руководио стварајући своју статистичку табелу. Мора се ипак рећи да је Владичина статистика нешто потпунија. У њој су не само дати подаци о административно-територијалној подјели већ су прецизно саопштене и цифре о броју кућа у сваком селу и броју војника по селима. Из рекапитулације Владичиног статистичког прегледа види се да је у 339 села Црне Горе било 9.328 домова са 20.750 наоружаних људи.¹⁵⁰

Озерецковски је доставио Николају I и друга „статистичка свједочанства“ економског и етнографског карактера. Подаци у тим материјалима су од неједнаке вриједности. И поред тога, они су веома корисни, јер могу да послуже као релативно сигурно свједочанство за изучавање разних области економског и друштвеног живота Црногораца, утолико више што потичу од савременика који их је састављао непосредним прибирањем. У тим „свједочанствима“ нарочито су корисни подаци о земљишним површинама (у ралима) за сваку црногорску нахију,¹⁵¹ као и обавјештења о ратарским и повртларским производима, затим о пчеларству, живинарству, народној радиности, лову, и, најзад, обиму

¹⁴⁷ Ib, 52. — Ова статистичка табела достављена је на увид императору Николају I 11/23. III 1838.

¹⁴⁸ Ib, 53.

¹⁴⁹ Ib, 39 об.

¹⁵⁰ *Магазин србско-далматински*, 103—123.

¹⁵¹ АВПР: ГА — 695, 65. — Ова „бумага“ достављена је императору 25. III/9. III 1838. Исте или готово исте податке, изнесене у овој „бумаги“, налазимо и у прилогу Његошеве званичне статистике, у партији „Поља у Црној Гори“ (*Магазин србско-далматински*, 126), из чега би се дало закључити да су Његош и Милаковић дајући разне податке Озерецковском сачували и неку копију за себе.

трговине с аустријским градовима у Приморју (Будвом и Котором).¹⁵²

Посебну врсту реферата („бумаре“) Јакова Николајевича, од шест, колико их је укупно доставио на адресу руског императора, представљају његова разматрања о црквама и манастирима¹⁵³ и о положају свештеничког staleжа.¹⁵⁴

Врло интересантан докуменат представља и „Кратка хронолошка таблица историјских догађаја Црне Горе од 1389. до 1820. године“.¹⁵⁵ Озерецковски је користио три извора за састављање ове хронологије: 1. Историју Црне Горе од митрополита Петра I Петровића Његоша, 2. неке хартије из архиве самог митрополита Петра I и 3. казивања Његошева и Димитрија Милаковића.

„Статистички опис Црне Горе с кратким нацртом историје црногорског народа“

У жељи да свог владара што потпуније обавијести о Црној Гори и Црногорцима, Јаков Николајевич је поднио и један рукопис историје Црне Горе. Попут албума са сликама из Црне Горе, и овај рукопис је укоричен у фини тврди повез, са позлаћеним ободом, у фолио формату, величине 22/30 цм.¹⁵⁶ Рукопис је спремљен лично за императора Николаја I. На првој страници исписано је као мото шест редака познате изјаве изречене у славу цара Петра I, а споменуте први пут у „Историји“ митрополита Петра I Петровића Његоша.¹⁵⁷ Рукопис износи 118 страница и састављен је из два дијела — 1. „Црна Гора, предјели и њено пространство“ и 2. „Историја црногорског народа“.

¹⁵² АВПР, ГА — 695, 65. — у Магазину србско-далматинском објављен је статистички третманд увоза у Црну Гору и извоза за 1844. г. (узет из листа »Gazzetta di Zara«, бр. 50 за 1844). Поређењем изнесених података, без обзира на сву опрезност која се при таквом поступку мора имати, дало би се закључити да су свједочанства Јакова Николајевича веома реална (128).

¹⁵³ АВПР, ГА — 695, 65. — У прилогу Његошове статистике налази се један идентичан текст о манастирима (Магазин србско-далматински, 124—125), за који се такође може рећи да је објављен са копије или копцета припремљеног за Озерецковог.

¹⁵⁴ АВПР, ГА — 695, 66. — Магазин србско-далматинском (126) објављен је такође краћи текст о положају свештеничког staleжа у Црној Гори, али је он потпунији од онога који је Јаков Николајевич поднио на увид руској влади.

¹⁵⁵ Ib, 46—53.

¹⁵⁶ Ib, Полит. оддел. 1837, д. 4.

¹⁵⁷ „Грлица“ 1835, 86. — Текст из „Грлице“ преведен је поуздано, сем што је последња реченица (или стих, јер су назначене мисли поетски изражене), које у оригиналу гласи „Боже, подржи и благослови нашега Цара Петра Великога“, преведен — „... подржи и благослови нашега великог цара Петра Господара православнога“, чиме је у извјесном смислу нарушена аутентичност оригиналног текста.

Први дио рукописа представља нешто слободнији али веома поуздан превод „Кратког прегледа на географско-статистическо описаније Црне Горе“, објављеног у „Грлицу“ за 1835. годину.¹⁵⁸ Овај дио рукописа писан је калиграфском и то је вјероватно неко урадио по упутствима Јакова Николајевича. Ко је рукопис превео на руски језик — тешко је засад рећи.

Други дио рукописа, под насловом „Историје црногорскога народа“, од 25. до 63. странице, представља превод „Кратке историје Црне Горе“ од митрополита Петра I Петровића Његоша, објављене такође први пут у „Грлицу“ за 1835. Овај дио рукописа преведен је на руски језик и дало би се претпоставити да је то учинио Јаков Николајевич уз нечију помоћ.

„Историја црногорског народа“ припремљена за императора Николаја I завршава излагање историјских догађаја са пропашћу Млетачке републике. О томе како је настао овај други дио рукописа биће ријечи у посебној расправи.

Посљедње странице текста „Историје црногорског народа“ не представљају ни стилску ни логичну цјелину са претходним текстом. Оне садрже оцјену владавине владике Петра I Петровића Његоша и нека објашњења о Петру II.¹⁵⁹ Податке о Његошу Озерецковском је дао вјероватно Владичин секретар Димитрије Милаковић, или их је пак он сазнао из разговора са самим Владиком или неким другим његовим сарадником. Онај дио текста који представља историјску оцјену државничких напора владике Петра I могао је саставити и Озерецковски, на основу онога што је чуо од Владике и Милаковића и њихових сарадника.

*

Кад се говори о утицајима на Његоша обично се мисли на литерарне, естетске и филозофске узоре које је Владика имао израђујући своје књижевно дјело и стварајући своју концепцију о природи и човјеку. Мало или врло мало је досад истицан утицај који су разне личности оствариле на Владикау као државника и политичара. Додуше, такву врсту утицаја теже је проучавати, јер је Његош, ослањајући се на искуство свог великог претходника и надарен смислом за дубоко схватање нужности сложене историјске епохе у којој се наша Црна Гора послје смрти Петра I, представљао државника који је умно да гледа далеко у будућност и политичара са израђеним национално-политичким концепцијама.

Постоји један број историјских личности које су заиста оствариле јак утицај на Његоша у току двадесет година његових напора на уређењу црногорске државе и учвршћењу њеног међународно-правног положаја. У том погледу нарочито треба истаћи заслуге Јакова Николајевича Озерецковског. Овај даровити

¹⁵⁸ „Грлица“ 1835, 41—54.

¹⁵⁹ АВР, Полит. оддел, 1837, д 4, 118.

руски дипломата, после свога повратка из службене мисије у Црној Гори, енергично је у Петрограду настојао да се руска влада више и свестраније заузме за Црногорце и да се Његошу као владару и човјеку поклони пуно повјерење, подршка и поштовање. Подухват Јакова Николајевића није остао без резултата. После 1837. године руска влада је све политичке и дипломатске потезе и комбинације према овој земљи предузимала полазећи увијек од историјског факта да је код Црногораца изграђена јавна власт и да је Црна Гора представљала фактички потпуно изграђену независну државу. Од 1837. петроградски кабинет се сматрао обавезним да никад не испушта из вида интересе ове словенске „државице” на Балкану, јер се полазило од становишта да у компликованим комбинацијама источне политике Црна Гора може да одигра значајну улогу, а нарочито у случају избијања какве веће кризе на Истоку.

Догађаји који су се у државно-правном развоју Црне Горе одиграли 1837. били су судбоносни и за Владичин интелектуални и литерарни развој. Више је него сигурно да Његошев пјеснички и филозофски геније не би дошао до пуног изражаја да је Црна Гора остала да тавори, притиснута тешким бременом унутрашњих сукоба и изложена сталном притиску Турске и интригама Аустрије.

Branko Pavićević

NJEGOŠ ET JAKOV NIKOLAJEVIČ OZERECKOVSKY
— CHANGEMENT DE POLITIQUE RUSSE À L'ÉGARD
DU MONTÉNÉGRO 1837 —

R É S U M É

L'activité de J. N. Ozereckovsky, l'évové impérial russe au Monténégro en 1837, a contribué sensiblement, cette année, au tournant du développement des relations et rapports russo-monténégrins. L'engagement de la Russie aux affaires du Monténégro est resté comme un facteur primordial au développement de l'Etat monténégrin.

L'envoyé impérial russe au Monténégro avait exercé une forte influence sur Petar II Petrović Njegoš et par lui sur l'organisation de l'Etat monténégrin et sur la consolidation de son statut international-juridique. Ce diplomate russe talentueux, après le retour de sa mission officielle au Monténégro, il s'engagea énergiquement à Petrograd afin que le gouvernement russe s'occupât davantage et de tous côtés pour les Monténégrins et de placer en Njegoš la pleine confiance, appui et respect comme au souverain et à l'homme. L'em-

prise de Jakov Nikalajević n'a pas manqué de résultat. Après l'année 1837 le gouvernement russe entreprenait envers ce pays tous les actes et combinaisons politiques en partant toujours du fait historique que chez les Monténégrins a été édifié le pouvoir public et que le Monténégro présente de fait un Etat indépendant complètement constitué. Dès 1837 le cabinet de Petrograd s'est considéré obligé de ne jamais négliger les intérêts de ce »petit Etat« slave dans les Balkans, car on partait du point de vue que dans des combinaisons compliquées de la politique orientale du Monténégro il pourrait jouer un rôle important, et surtout au cas de jaillissement d'une plus grande crise en Orient.